

Kieli-ideologiat käytännössä

Sanajärjestyksen normittuminen tietokirjojen suomennostyössä

ANNE MÄNTYNEEN

1 Johdanto

Se, mitä pidämme oikeana ja hyvänä kielenkäyttönä, tulee näkyviin esimerkiksi silloin, kun kirjoitetaan, toimitetaan tai käännetään tekstejä. Sen lisäksi, että pyrimme noudattamaan esimerkiksi kirjakielen sovittuja normeja, muokkaamme kieltä ja tekstiä vastaamaan näkemystämme siitä, mikä on kussakin tilanteessa ja tekstilajissa sopivaa ja hyvää. Kielen normit eivät koskekaan vain tekstin muodollista ja kielenhuollollista korrektiutta vaan myös tyylejä ja lajeja sekä sosiaalista arvojärjestelmää (ks. esim. Karlsson 1995; Mäntynen 1996). Kielen normien taas voi katsoa perustuvan erilaisiin kieli-ideologioihin, näkemyksiin siitä, mikä on kielen arvo, merkitys ja tehtävä erilaisissa sosiaalisissa konteksteissa (ks. esim. Kroskirty 2004; Mäntynen ym. 2012).

Normeista keskustelu nostaa aina esiin erilaisia ideologioita. Esimerkiksi Suomessa yhteisen kirjakielen eli standardikielen rakentaminen edellytti keskustelua normeista ja niiden perusteista, ja normien rakentumiseen ovat 1800-luvulta alkaen vaikuttaneet niin sanotut kieliopillisuus- ja kansankielisyyskannat sekä toisaalta puristiset kieli-ideologiat ja erityisesti 1900-luvun jälkipuoliskolta alkaen myös funktionalistinen kielinäkemyks. (Ks. Nordlund 2004; Paunonen 1994, 1996; Sajavaara 2000.) Samalla kun on mietitty, mihin periaatteisiin normeja ja hyvää kieltä koskevia sääntöjä tai suosituksia perustetaan, on ratkaisuja punnittu nimenomaan kielen merkityksen ja arvon kannalta. Tästä hyvä esimerkki on Suomessakin 1800-luvun lopulta alkaen vaikuttanut puristinen pyrkimys omavaraiseen sanastoon, joka perustuu ajatukseen oman kielen suuremmasta arvosta ja merkityksestä vierasperäisyyteen nähden. Puristiseen kieli-ideologiaan on Suomessa liittynyt oleellisesti myös se, että kielen tehtävä nähdään kansalliseksi: oma kieli rakentaa omaa kansallisuutta ja kansaa. Puristinen kieli-ideologia voi näin heijastaa nationalistista yhteiskuntaideologiaa. (Ks. esim. Thomas 1991: 135–139; Rintala 1998: 53.) Normien ja kieli-ideologioiden välinen yhteys ei koske vain kirjakielen sovittuja, ns. kodifioituja normeja, vaan myös laajemmin käsityksiä kielen arvosta, merkityksestä ja tehtävistä erilaisissa sosiaalisissa kielenkäyttötilanteissa ja yhteiskunnassa (ks. Mäntynen ym. 2012: 331–332). Näin esimerkiksi eri genrejä koskevat,

osin kirjoittamattomatkin normit, ovat nekin yhtä lailla kieli-ideologisia ja osaltaan vaikuttavat normeihin ja niiden rakentumiseen (vrt. Solin 2012; Woolard & Schieffelin 1994: 69–70). Kieli-ideologioiden tutkimuksessa normin tai standardin syntyminen nähdäänkin pikemmin ideologisena prosessina kuin valmiiksi olemassa olevana asiana (Woolard & Schieffelin 1994: 64).

Tämän artikkelin lähtökohtana on ajatus normien ja kieli-ideologioiden rakentumisesta käytännön toiminnassa. Esimerkiksi Galin ja Woolardin (2001: 1) mukaan kielen normien, kieli-ideologioiden ja kielen itsensä voi nähdä paikallisesti ja sosiaalisesti rakentuvina representaatioina, jotka otetaan käyttöön ja joita uudelleen tuotetaan kielellisissä käytänteissä, kuten sanakirjojen ja kielioppien kirjoittamisessa sekä kääntämisessä. Näin ollen myös kielelliset käytänteet, toimiminen kielen kanssa, ovat itsessään kieli-ideologisia (Mäntynen ym. 2012: 329; Solin 2012).

Tarkastelen tässä artikkelissa suomennettujen akateemisten tietokirjojen käsikirjoituksia, joita ovat lukeneet, korjanneet ja kommentoineet kustannustoimittajat, akateemiset asiantuntijat ja itse suomentajat. Tarkastelun kohteena on siis keskeneräinen, prosessissa oleva teksti, ei valmis käännös. Tarkastelemalla kääntämisen prosessia itse käännöstuotteen eli valmiin käännöstekstin sijaan voidaan tutkia normien ja kieli-ideologioiden rakentumista käytännön toiminnassa (vrt. Buzelin 2007: 50). Samalla voidaan tarkastella sitä, miten normit käytännön työssä tulevat esiin esimerkiksi eri toimijoiden esittäminä näkemyksinä siitä, millainen kielellinen tai tyylillinen ratkaisu on sopivin. Nämä näkemykset tulevat esiin sekä käännösversioihin tehdyissä korjaus-ehdotuksissa että eksplisiittisinä kommentteina tekstin ohessa. Prosessin aikana esitetyt näkemykset ovat väistämättä kieli-ideologisia, toisin sanoen ne perustuvat käsityksiin ja uskomuksiin siitä, millainen on hyvä suomennos ja mikä kielen merkitys ja arvo on juuri senhetkisessä sosiaalisessa kontekstissa ja tarkemmin esimerkiksi tekstilajissa.¹

Suomen nykykirjakieltä voidaan pitää historiallisesti luotuna tai rakennettuna: se on syntynyt niissä konteksteissa, joissa suomen kieltä on alettu tietoisesti käyttää ja kehittää.² Toisaalta kielen rakentaminen ei ole vain menneen ajan ilmiö; yhtä lailla suomen kirjakieltä ylläpidetään ja ikään kuin keksitään (uudelleen) koko ajan esimerkiksi suomennostyössä. Tämän artikkelin tarkoitus on yhdeltä osin purkaa sitä, miten kieltä, kieli-ideologioita ja normeja mikrotasolla – käytännön työssä – luodaan ja kyseenalaistetaan. Tutkimus liittyy laajemmin sociolingvistiikkaan ja kansainväliseen keskusteluun kieli-ideologioista ja siitä, miten ne syntyvät ja rakentuvat käytännön toimin-

---

1. Tämä artikkeli on kirjoitettu osana Koneen Säätöön rahoittamaa Suomentamisen ideologiat ja normit -hanketta. Kiitän lämpimästi artikkelin nimettömiä arvioijia arvokkaista täsmennysehdotuksista, jotka olen parhaani mukaan ottanut huomioon. Käsikirjoitusta ovat eri vaiheissa kommentoineet Mia Halonen, Jyrki Kalliokoski, Joel Kuortti, Taru Nordlund, Sari Pietikäinen ja Anna Solin, joita kiitän kannustavista keskusteluista ja tarkoista kommentteista. Esitän kiitokset myös hankkeen tutkimusapulaisena toimineelle Armi Sinerkarille aineiston käsittelystä ja Kotikielen Seuran esimiehelle Tiina Onikki-Rantajääskölle arviointiprosessin valvomisesta. Lämmin kiitos myös aineistoni kääntäjille, jotka ovat lukeneet käsikirjoituksen ja kommentoineet sitä.

2. Yhteisen kirjakielen tietoisesta rakentamisesta ns. kansallisvaltioissa katsotaan yleensä olevan yhteydessä yhtenäisen kansakunnan rakentamiseen (ks. esim. Anderson 2007; myös Huomo, Laitinen & Paloposki toim. 2004).

nassa ja diskursseissa. (Ks. esim. Makoni & Pennycook 2007; Schieffelin, Woolard & Kroskrity toim. 1998; Blommaert toim. 1999.) Kääntäminen, samoin kuin kielioppien ja sanakirjojen tekeminen sekä kielten normittaminen, on asiantuntijatoimintaa, jossa kieltä ja kieli-ideoitioita rakennetaan, tehdään näkyviksi ja uusinnetaan (Gal & Woolard 2001: 1). Kyse ei kuitenkaan ole kenenkään yksityisistä vaan yhteisistä ja neuvoteltavista kieli-ideoitioista ja normeista (mp.). Suomennosprosessin tarkastelu voidaan nähdä myös monikielisuuden tutkimuksena. Kyse on siirtymästä, jossa prosessimaisesti ja neuvotellen ”siirretään” diskursssia kielestä toiseen ja tehdään sellaisia kielellisiä valintoja, joihin vaikuttaa nimenomaan prosessin monikielinen luonne, liikkuminen useamman kuin yhden kielen alueella.

Artikkelin taustalla on laajempi kysymys siitä, millainen on tyyliään hyvä tietokirjan suomennos. Tyyliä sosiolingvistiikan näkökulmasta tarkastellut Irvine (2001: 22) toteaa osuvasti, että tyylit ovat aina osa erottautumisen järjestelmää (*system of distinction*). Yksi tyyli siis kontrastoituu muiden tyylien kanssa, ja tyyllisellä valinnalla on aina paitsi muoto myös funktio. Kiinnostavaa onkin se, millaisiin periaatteisiin ja prosesseihin tyylliset valinnat perustuvat ja miten ne ovat osa koko kielenkäytön sosiaalista järjestelmää. Lisäksi Irvine (mp.) toteaa, että tyylit ovat indeksikaalisia ja ideologisia. Tyylliset valinnat ovat yhteydessä kieli-ideoitioihin ja sosiaalisiin merkityksiin ja rakenteisiin, eivätkä nämä yhteydet ole sattumanvaraisia vaan jokseenkin järjestelmällisiä – vaikka ne voivatkin muuttua, kuten kieli ja maailmakin. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että erilaiset kielelliset ilmiöt, joista jokin rekisteri tai tyyli syntyy ja jotka ovat niille tyypillisiä (eli muista tyyleistä erottavia ilmiöitä), perustuvat sellaisiin erottautumisen periaatteisiin, jotka yhdistävät kielelliset erot sosiaalisiin merkityksiin. Valinnat, joita kielenkäyttäjät tekee, perustuvat yhteisiin kieli-ideoitioihin ja ymmärrykseen kielen ja sosiaalisen yhteyksistä. Juuri tästä syntyy tyylin indeksikaalisuus ja konventionaalistumisen myötä myös kieli-ideologia: tietyt kielelliset valinnat liitetään tiettyyn tyyliin tai rekisteriin, jolla on vakiintuneita sosiaalisia merkityksiä. (Mts. 33; Mäntynen ym. 2012: 327, 330–331; vrt. Rouhikoski 2012; Jaworski & Thurlow 2009: 221.) Koska kyse on kielellisten erojen ja valintojen systemaattisuudesta, voivat samat periaatteet toimia sekä yksilön että erilaisten instituutioiden kielenkäytössä (Irvine 2001: 32).

Kunkin tietokirjan tyyli syntyy monenlaisten kielellisten valintojen ja sosiaalisten merkitysten vaikutuksesta. Voi ajatella, että kustantajalla ja kustannustoimittajalla sekä kääntäjällä on kullakin oma näkemyksensä hyvästä tyylistä mutta nämä näkemykset pohjautuvat johonkin laajempaan ymmärrykseen siitä, mikä on hyvää juuri tietyssä tekstissä ja tekstilajissa suomalaisessa kontekstissa.³ Tekstin käännös- ja editointiprosessissa sopivasta tyylistä neuvotellaan niin, että lopputulos on lopulta yhdistelmä eri toimijoiden ja kieli-ideoitioiden säätelemistä tyylikäsityksistä ja kääntämisen normeista. Tyyli syntyy – Irvinea mukaillen – nimenomaan kielellisistä ilmiöistä, joilla tehdään eroa muihin tyyliin. Nämä ilmiöt ovat kirjoitetussa kielessä moninaisia, esimerkiksi sanastoon, lause- ja virkerakenteisiin ja niiden kompleksisuuteen, tekstityyp-

---

3. Yleisluontoisia käsityksiä tietokirjan hyvästä tyylistä voi lukea esimerkiksi tietokirjoittamisen ja kustannustoimittamisen käsikirjoista (esim. Mertanen 2007; Makkonen toim. 2004).

peihin, abstraktiotasoon ja teemankuljetukseen liittyviä. Suomennoksessa liikkumavara siinä, mitä valitaan, on pienempi kuin kokonaan uutta tekstiä kirjoitettaessa, ja siksi osa valinnoista, kuten tekstityypit, on tehty jo alkukielistä tekstiä kirjoitettaessa. Käännös- ja toimitustyössä korostuvat esimerkiksi tekstin sujuvuus ja alkuperäisen argumentoinnin ja ajatuksenjuoksun säilyttäminen, kuten aineistoni kääntäjät ovat haastatteluissa todenneet (ks. myös Jääskeläinen 2006: 238–239). Yksi tekstin sujuvuutta rakentava kielen ilmiö on sanajärjestys.

Tässä artikkelissa tarkastelun kohteena ovat suomennosprosessin aikana käsikirjoitukseen tehdyt muutos- ja korjausehdotukset, joista keskityn erityisesti sanajärjestystä koskeviin ehdotuksiin. Tarkasteltaessa sanajärjestystä koskevia muutosehdotuksia tulee näkyviin paljon muutakin kuin sanajärjestystä koskevat näkemykset ja ihanteet: tekstiä kirjoitettaessa, käännettäessä ja toimitettaessa sitä työestetään samanaikaisesti useasta eri näkökulmasta, ja siksi prosessia tarkastelemalla tulee näkyviin yleisemmin erilaisia hyvää kieltä ja tyyliä koskevia mieltymyksiä ja näkemyksiä. Keskityn kuitenkin sellaisiin sanajärjestystä koskeviin muutoksiin ja korjauksiin, joissa korjauksen kohteena on nimenomaan sanajärjestys. Tarkastelun ulkopuolelle jäävät esimerkiksi sellaiset korjaukset, joissa sanajärjestyksen muuttuminen on seurausta tekstikatkelman kokonaisrakenteen muuttamisesta, esimerkiksi silloin kun kompleksista virkerakennetta ”pilkotaan” pienempiin osiin. Tavoitteena on selvittää, minkä tyyppiset sanajärjestyskorjaukset ovat tyypillisiä ja mikä on näiden korjausten suhde kielenhuolto- ja tutkimuskirjallisuudessa esitettyihin ajatuksiin sanajärjestyksestä. Lisäksi pohdin korjauksia normien ja kieli-ideologioiden näkökulmasta: Missä määrin systemaattisesti toistuvia kielellisiä valintoja voi ajatella käytännön suomennostyössä rakentuvina kielen normeina ja millaisia kieli-ideologioita niiden voi ajatella rakentavan tai uusintavan? Entä millaisia kääntämisen normeja kääntäjien kommentit rakentavat ja ehkä uusintavat?

Esittelen seuraavaksi artikkelini keskeisiä käsitteitä, kielen ja kääntämisen normeja (luku 2). Tämän jälkeen luvussa 3 selostan tutkimukseni taustaa, erityisesti tietokirjallisuuden suomentamisen yhteyksiä kansalliskieliprojektiin sekä tietokirjallisuuden suomentamisprosessin erityispiirteitä. Tässä yhteydessä esittelen myös aineistoni. Luvussa 4 analysoin sanajärjestyksen normien rakentumista suomennosprosessissa. Lopuluvussa teen päätelmiä aineistoanalyysin pohjalta ja pohdin normien rakentumista ja kieli-ideologioita laajemmin.

2 Kielen ja kääntämisen normit

Arkikielessä kielen normeista tai säännöistä puhuttaessa viitataan yleensä kirjakielen sovittuihin normeihin, siihen, mikä on oikein tai väärin (ks. esim. Rintala 1993: 47). Näkökulma on tällöin periaatteessa kielenhuollollinen eli koskee kaikille yhteisen, koulutuksen kautta opitun, (lähinnä) kirjoitetun kielen muoto- ja lauseopillisia sääntöjä, toisin sanoen ns. kodifioituja normeja. Käytännössä normeja voidaan kuitenkin ulottaa koskemaan myös esimerkiksi puhetta tai kirjoitetun kielen tyylillisiä valintoja jopa siinä mielessä, että meillä on ohjeita ja näkemyksiä sopivasta sananvalinnasta

tai vaikkapa sanajärjestyksestä. Toisaalta kielessä itsessäänkin on normeja: esimerkiksi suomen kielen pääsanan ja sitä edeltävän määritteen kongruenssi on yksi suomen kielen ”oma”, luonnollinen normi, jonka äidinkielen puhuja oppii paljon ennen kirjakielen normeja (ks. esim. Hakulinen 2008: 270). Normeja onkin monenlaisia, ja niistä vain pieni osa on nimenomaan kirjoitetun kielen yhteisesti sovittuja normeja, jotka on kirjoitettu näkyviin esimerkiksi kielenhuollon oppaissa ja äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjoissa. Näiden lisäksi kielellä voidaan siis katsoa olevan esimerkiksi luonnollisia, kielen perusluonnetta koskevia sekä toisaalta tyyllisiä ja tilanteisia normeja. Tämä kolmijako – kielen luonnolliset normit, kirjakielen sovitut tai tehdyt normit ja kolmantena kielen tyyliä, tekstilajia ja tilanteista sopivuutta koskevat normit⁴ – näyttäytyy hie- man eri muodoissa sen mukaan, mistä näkökulmasta asiaa tarkastellaan. Esimerkiksi Karlsson (1995) on jaotellut kielen normit luonnollisiin, tekstilaji- ja tilanne- sekä oikeakielisyyssnormeihin ja korostaa deskriptiivisen kieliopin ja kielentutkimuksen ensisijaisena kohteena olevan ns. luonnollisten normien (ks. myös Mäntynen 1996).

Kielenhuollon näkökulmasta normeja käsittelevä Rintala (1993) taas jaottelee nimenomaan kirjakielen normit kolmeen ryhmään: kirjakieleen otettuihin, kirjakielelle tehtyihin ja korrektiivisiin normeihin. Kirjakieleen otetuilla normeilla Rintala (mts. 55) tarkoittaa sellaisia kielessä jo valmiiksi olevia normeja, jotka on otettu kirjakieleen ”vakiintuneen käytännön” perusteella, esimerkiksi niin, että on valittu jonkin tietyn murteen tai kielimuodon mukainen käytäntö. Kirjakielelle tehdyt normit taas ovat kirjakielen tarpeisiin, esimerkiksi monimutkaisten lauserakenteiden ilmaisemiseksi, luotuja normeja. Kolmantena Rintalan luokittelu nostaa esiin tämän artikkelin kannalta kiintoisan ja merkittävän normityypin, nimittäin korrektiiviset normit. Korrektiivisillä normeilla Rintala (mts. 55–56) tarkoittaa normeja, jotka ovat kyllä kirjakielelle tehtyjä mutta jotka ”eivät ole sen toimintakyvyn kannalta välttämättömiä”. Näille normeille on tyypillistä Rintalan (mp.) mukaan se, että ne koskevat ilmausvaihtoehtojen välistä paremmuutta, ovat ”ainakin osittain makuasia” ja että niiden alkuperää ei aina pysty jäljittämään. Rintala (mts. 60) erottaa korrektiiviset normit muista kirjakielen normeista oikeastaan sillä perusteella, että niillä pyritään suomen kielen huollossa vaikuttaneisiin kieli-ihanteisiin, kuten purismiin, perustuen parantamaan kieltä. Nimitys korrektiiviset normit onkin sikäli osuva, että se tuo esiin pyrkimyksen saattaa kieli oikeanlaiseksi. Korrektiivinen normi on luonteeltaan skalaarinen ja toimii asteikolla hyvä – huono eikä oikein – väärin (ks. Mäntynen 2003: 163–169). Toisin sanoen se ei perustu siihen, onko jokin ilmaus tai muoto kirjakielen kodifikaation mukainen vai ei.⁵ Käytän tässä

---

4. Kolmatta ryhmää voisi nimittää myös sosiaalisiksi normeiksi, koska ne kumpuavat sosiokulttuurisista käyttäytymisen normeista ja konventioista (vrt. Mäntynen 1996). Toisaalta kaikki normit – myös kielen luonnolliset normit – ovat omalla tavallaan sosiaalisia, sillä luonnollisetkin normit syntyvät kieliopillistumisprosessien kautta sosiaalisessa kontekstissa. Kiitän Taru Nordlundia tästä huomiosta.

5. Tämä tarkoittaa myös sitä, että korrektiivisen normin voi tulkita tilanne- ja genresidonnaiseksi. Esimerkiksi jokin kirjakielen normien vastainen ilmaus tai rakenne voi hyvinkin toteuttaa oman yhteisönsä tai genrensä normia, kun taas jos ilmaus ei sovi tilanteeseen, se voidaan korjata vetoamalla korrektiiviseen normiin. Hyvä esimerkki voi olla esimerkiksi puuttuminen siihen, että kielenkäyttäjät kirjoittaa kirjakielisesti nettikeskusteluun, jossa osallistujien yhteisesti luoma normi on puhekielinen. On kuitenkin syytä huomata, että Rintala puhuu koko ajan kirjakielen normeista, joten tulkinta tilanne- ja genresidonnaisuudesta on tämän artikkelin kirjoittajan.

artikkelissa korrektiivisen normin sijaan kuitenkin käsitettä tyylinormi, joka liittyy tilanteesta, tekstilajista ja diskursiivisista valinnoista juontuvat normit selvemmin kielenkäytön sosiaaliseen järjestyneisyyteen ja ideologioihin siten, kuin Irvine (2001) on esittänyt.

Tietokirjojen suomennos- ja toimitusprosessissa neuvotellaan erilaisista normeista ja hyvästä tyylistä, mukaan lukien ”oikeat” termit ja esimerkiksi tieteenalalle tyypillinen diskurssi. Keskustelunalaiset tyylinormit voivatkin liittyä esimerkiksi jonkin tieteenalaan tapaan käsitteistää ja ilmaista asioita mutta yhtä hyvin suomennoksen tekstuaalisiin seikkoihin, kuten sanajärjestykseen. Yleisesti ottaen tyylinormit eivät suoraan liity kielen morfosyntaktiseen rakenteeseen tai normitettuun oikeinkirjoitukseen, vaan ne perustuvat käsityksiin siitä, millaista on hyvä ja onnistunut (esim. sujuva) kieli. Siksi ne saattavat olla myös eksplikoimattomia eli niitä ei sellaisenaan mainita esimerkiksi kirjoittamisen tai kielenhuollon oppaissa. Lisäksi tyylinormit voivat olla sidoksissa tekstilajiin ja kontekstiin, ja akateemisessa tietokirjallisuudessa niihin voi sisältyä myös käsityksiä hyvästä tiedon välittämisestä kielestä ja hyvistä tavoista esittää tietoa eri tieteenaloilta.

Kun tietokirjan käsikirjoitusta lukevat ja muokkaavat kääntäjän lisäksi kustannustoimittaja ja usein niin sanottu sisällön asiantuntija, tulevat normit suomennosprosessin eri vaiheissa neuvottelunalaisiksi ja tämä neuvottelu osin näkyväksi korjauksissa ja kommentteissa, joita käsikirjoitukseen eri vaiheissa tehdään. Näin neuvottelu tekee normit näkyviksi.

Normin käsitettä on tarkasteltu myös kääntämisen tutkimuksessa, jossa (ks. Chesterman 2007; Toury 1995a, 1998; Schäffner 1998; Martin 2001; Hekkanen 2010) sitä on käytetty 1970-luvulta alkaen erityisesti kääntämisen sosiokulttuurista taustaa selvittämissä tutkimuksissa ja kääntämisen opetuksessa (Chesterman mts. 357). Kääntämisen tutkimuksessa normin käsite kattaa kielen normien lisäksi kääntämisen toiminnan normit; se on siis sosiokulttuurista toimintaa kuvaava käsite.

Toury (1995a; ks. myös Chesterman 2007) on jakanut kääntämisen normit kolmii: alkunormeihin sekä ennako- ja toimintanormeihin.⁶ Alkunormeilla (*initial norms*) hän (mts. 56) kuvaa lähde- ja kohdekulttuurin ja -tekstin vaatimuksia sekä kääntäjän orientoitumista näihin. Alkunormit ja kääntäjän orientaatio säätelevät sitä, kumman kulttuurin normijärjestelmää käännos enemmän noudattaa. Siihen, mihin kääntäjä orientoituu, vaikuttavat muun muassa käännöksen tarkoitus, tekstilaji ja käännosperinne (Chesterman mts. 360). Ennakkonormit (*preliminary norms*) puolestaan koskevat kahta asiaa: yleistä kääntämispoliittikkaa ja käännöksen suoruutta. Ennakkonormit ohjaavat esimerkiksi sitä, mitä ylipäätään valitaan käännettäväksi, mikä on sopivaa kääntää, miksi ja mitä pitää kääntää ja millaisia käännöksiä vaikkapa eri kustantamot julkaisevat. Ennakkonormit sisältävät myös käsityksiä siitä, käännettäänkö suoraan alkukielestä vai välikielen kautta ja kuka voi kääntää mitäkin; pitääkö esimerkiksi suomentajan olla syntyperäinen suomalainen? (Toury mts. 58; Chesterman mts. 359–360.) Toimintanormit (*operational norms*) taas ohjaavat Touryn (mp.) mukaan kääntäjän

6. Tarkemmin kääntämisen normeja ja niiden tutkimuksen kysymyksiä esittelee Hekkanen (2010: 18–25). Touryn jaottelu on vain yksi mahdollinen mutta sopii tämän artikkelin kysymyksenasetteluun hyvin.

päätöksiä itse käänösprosessin aikana ja vaikuttavat sekä tekstuaaliseen että kielelliseen muotoiluun, kuten poistoihin, lisäyksiin, selityksiin, alaviitteisiin, tekstin rakenteeseen, asiavirheisiin, tyylin muokkaukseen ja terminologiaan. Toury myös huomauttaa (mts. 59), että käänöstä ohjaavat tekstuaalis-kielelliset normit voivat olla yleisiä tai erityisiä, tiettyyn tekstilajiin tai kääntämisen muotoon (*mode*) liittyviä. Hänen mukaansa ei voi olettaa, että samat normit ohjaisivat esimerkiksi tekstin tuottamista samalla kielellä silloin, kun kyse ei ole kääntämisestä (mp.). Normit eivät kuitenkaan ohjaa vain kääntäjää vaan myös koko käänöstapahtumaa eli suomennosprosessia, johon osallistuu muitakin kuin kääntäjiä, muun muassa lukijat (ks. Toury 1998).

Kääntämisen normeja voi monelta osin pitää kieli-ideologisina käytänteinä. Esimerkiksi ennakkonormeista se, mitä ja millaisia teoksia valitaan käännettäväksi ja miksi tiettyjä teoksia ylipäättään käännetään, perustuu kieli-ideologioihin. Niinpä esimerkiksi englanninkielisten tieteellisten teosten suomentaminen johtuu pikemminkin suomen kielen arvosta tiedon muodostamisen kielenä kuin esimerkiksi siitä, että suomalaisten opiskelijoiden ja tutkijoiden olisi vaikea ymmärtää englanninkielisiä teoksia. Tähän viittaavat haastatteleman kääntäjät ja myös tietokirjallisuuden suomentajat laajemmin (esim. Pietiläinen haastattelussa 17.12.2010; Mäntynen 2009c). Kieli-ideologinen on myös alkunormi eli se, orientoituuko kääntäjä pikemminkin lähde- vai kohdetekstiin, jolloin käänös perustuu erilaisille kieli-ideologisille valinnoille. Tämän artikkelin kannalta kiinnostava on erityisesti Touryn esittelemä toimintanormin käsite, joka osoittautuu tärkeäksi kääntäjän ratkaisuja ja perusteluja ohjaavaksi normiksi yksittäisiä sanajärjestyskorjauksia tarkasteltaessa.

Normien rakentumisen tarkastelu tekstien tuottamisprosessissa on jokseenkin harvinainen näkökulma aiemmassa tutkimuksessa. Tekstien tuottamisprosessia on kuitenkin tutkittu Suomessa sekä kielenhuollon että kääntämisen näkökulmasta jonkin verran.⁷ Mäntynen (2000) on tarkastellut, millaisia muutoksia Ilta-Sanomien kielijuttuihin tehtiin toimitusvaiheessa, ja kiinnittänyt huomiota esimerkiksi muutoksiin, joiden perustana ei ole selvä kirjakielen normien vastaisuus vaan jokin muu, hienovaraisempi syy, kuten tyyli. Tällainen on esimerkiksi pronominin *tämä* vaihtaminen pronominiksi *se*. Suomalaiset virkakielen tutkijat taas ovat tutkineet säädöstekstin muotoutumista (Piehl, Räsänen & Kankaanpää 2009), ja lakitekstin muotoutumista lain valmisteluvaiheessa tarkastellut Kankaanpää (2009) on havainnut, että valmisteluprosessissa näkyviin tulevat erityisesti virka- ja lakikielen ihanteet – selkeys, täsmällisyys ja yksitulkintaisuus (mts. 190–191). Kustantajan ja kirjailijan välistä yhteistyötä käsikirjoituksissa on pro gradu -tutkielmassaan tarkastellut Saarenpää (2005).

Kääntämisen tutkimuksessa tekstien korjausta (*postediting*) on tutkittu melko runsaasti, mutta ei kuitenkaan normien rakentumisen näkökulmasta (ks. Mossop 2007). Myös tekstien tuottamista on tutkittu runsaasti, mutta esimerkiksi yksittäisen käänön prosessia tarkasteltaessa huomio on kiinnittynyt etupäässä kääntäjän työhön

---

7. Toisenlaista tekstien tuottamisprosessin tutkimusta edustaa esimerkiksi opinnäytteiden kommentointia seminaareissa käsittelevä Svinhufvud (2011), jonka tarkastelu keskittyy kuitenkin tekstien kommentointiin vuorovaikutustilanteena. Fokuksessa ei tällöin ole niinkään se, miten teksti muokkautuu tai miten kielestä puhutaan vaan millaista kielellistä sosiaalista toimintaa kommentointi ja palautteen antaminen ovat.

ja kääntäjän tekemiin ratkaisuihin (esim. Englund Dimitrova 2005). Käsitteellä käännösprosessi tarkoitetaan yleensä kääntäjän henkilökohtaista kääntämisen prosessia, kun taas tässä artikkelissa prosessiin katsotaan kuuluvan myös toimitus- ja kommentointiprosessin ja muut käännöksen tuottamiseen osallistuvat toimijat (ks. kuvio 1 s. 387).⁸ Käännöstutkimuksessakin kuitenkin kääntämisen etnografiaan ja sosiologiaan suuntautuneet tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota kääntämiseen sosiaalisena ja verkostotoimintana (esim. Buzelin 2007; Koskinen 2008; Abdallah 2012).

Myös normit ovat olleet käännöstutkimuksessa tärkeä tutkimuksen kohde, mutta jos kyse on ollut kielen normeista, useimmiten niitä on tarkasteltu valmiista käännöksistä (esim. Mauranen & Jantunen toim. 2005). Suomessa Jantunen (2004) on tutkinut käännösten kieliasua kvantitatiivisesti ja havainnut, että suomennokset noudattavat kielenhuollon normeja jopa paremmin kuin alkukieliset tekstit (mts. 570). Hän myös huomauttaa, ettei käännösten kieliasua ja normien noudattamista ole analysoitu kovinkaan paljon (mts. 560). Kääntämisen normit ovat kuitenkin laajempi käsite kuin kielen normit, kuten edellä kävi ilmi.

Kiintoisasti Toury (1995a: 65) on todennut, että kääntämisen tutkimuksessa ei ole mahdollista tarkastella itse normeja vaan pikemminkin normien säätelemän toiminnan tuloksia, siis joko valmiita käännöksiä tai esimerkiksi ääneenajattelumenetelmällä hankittuja kääntäjien pohdintoja. Hän kuitenkin lisää, että käännösnormeja voi rekonstruoida pääosin kahdenlaisista aineistoista: käännöksistä itsestään tai tekstinulkoisista muotoiluista, kuten kääntäjien tai toimittajien lausunnoista, preskriptiivisistä käännösteorioista tai yksittäisten käännösten kritiikeistä (mp.). Lisäksi kääntämisen normeja ja normilausemia voi löytyä muusta käännöstä kontekstualisoivasta aineistosta, esimerkiksi esipuheista, viitteistä sekä kustantajien ja kääntäjien kirjeenvaihdosta (vrt. Kujamäki 1998). Myöhemmässä artikkelissaan Toury (1998: 20–21) ottaa esiin normien sosiokulttuurisen rakentumisen ja toteaa, että kääntämisen tutkijoilla on itse asiassa hyvin vähän tietoa siitä, ketkä kaikki osallistuvat normeista neuvotteluun ja miten. Suomessa Pitkänen-Heikkilä (2010) on tarkastellut Topeliuksen *Luonnonkirjan* suomennoksen (suom. Bäckvall 1860) prosessia nimenomaan arkistoista löytyneiden dokumenttien perusteella. Kääntämistä korjailun ja editoinnin näkökulmasta on tarkastellut myös Paloposki (2010) analysoidessaan uudelleenkääntämistä ja erityisesti uusintapainoksiin tehtyjä muutoksia. Paloposken mukaan uudelleenkäännösten korjauksissa voi olla kyse esimerkiksi tekstin mukauttamisesta muuttuneisiin kirjakielen normeihin tai toisaalta tyylin muuttamisesta (mts. 44).

Vaikka tekstien tuottamisprosesseja on siis jonkin verran tutkittu ja esimerkiksi käännöstutkimuksessa normit ja kääntämisen toiminta ovat olleet tärkeä tutkimusaihe, on kielellisten normien tutkiminen käsikirjoituksista ollut suomalaisessa kielen tutkimuksessa jokseenkin harvinaista eikä tutkimusta ole sidottu kieli-ideologioiden tutkimukseen laajemmin. Tällainen näkökulma on kansainvälisessäkin kieli-ideologioiden tutkimuksessa uusi.

8. Kääntämisen tutkimuksessa puhutaan käännöstapahtumasta (*translation event*, esim. Toury 1995b: 249–250; Toury 1998: 19).

3 Tutkimuksen taustaa

3.1 Tietokirjallisuuden suomentaminen ja kansalliskielten projekti

Tietokirjallisuutta julkaistaan Suomessa paljon, mutta sitä tutkitaan edelleen vähän (Hiidenmaa 2006). Tietokirjallisuuden roolia suomen kirjakielen säilyttäjänä ja kehittäjänä voi pitää merkittävänä, vaikka se tulee kieltä koskevissa keskusteluissa esiin hie- man piilevästi. Voi myös ajatella, että tieteen ja tiedon muodostamisen kielenä suomi voi säilyä ja kehittyä vain, mikäli sitä käytetään tieteellisissä ja akateemisissa teksteissä (ks. Laitinen 2006). Myös kielipoliittinen ohjelma (*Suomen kielen tulevaisuus* 2009) ja esimerkiksi Hakulinen (2009: 35) korostavat kansalliskielten asemaa tieteen ja tut- kimuksen kielenä. Akateemisen tietokirjallisuuden suomentaminen on tässä mielessä kansallisesti merkittävää ja liittyy läheisesti kielipoliitiikkaan sekä kansainväliseen kes- kusteluun pienten kielten – joihin suomikin kuuluu – asemasta ja säilymisestä.⁹

Suomen kielen asemaa tieteen ja tutkimuksen kielenä pohdittaessa puhutaan yleensä enemmän alun perin suomeksi kirjoitetuista teksteistä kuin käännoksistä (ks. kuitenkin *Suomen kielen tulevaisuus* s. 133–134). Tietokirjallisuuden suomentamisen merkitys on kuitenkin herättänyt keskustelua julkisuudessa muun muassa sen saaman vähäisen tuen vuoksi (esim. Pietiläinen 2009); yhteiskunnan vähäinen tuki on tulkittu kielipoliittiseksi teoksi, jossa tietokirjallisuuden suomentamista vähätellään. Tätä tukea ovat kuitenkin viime aikoina alkaneet antaa säätötoimet (ks. esim. <http://www.koneensaatio.fi/apurahat/>). Edellä mainitusta voi päätellä, että suomen kielen ja tietokirjallisuuden suomentamisen merkityksestä käydään kieli-ideologista keskustelua, jossa vastakkain asettuvat suomen kieli ja muut kielet, erityisesti englanti, sekä toisaalta tieteelliset teksti- t ja tietokirjallisuus ja toisaalta kauno- ja tietokirjallisuus. Pohjimmiltaan keskuste- lussa on kuitenkin kyse myös kielen ja kansallisen identiteetin yhteydestä ja merkityk- sestä: kieli on edelleen keskeinen identiteetin rakentaja – Suomessakin.

3.2 Tietokirjallisuuden suomennosprosessin erityispiirteitä

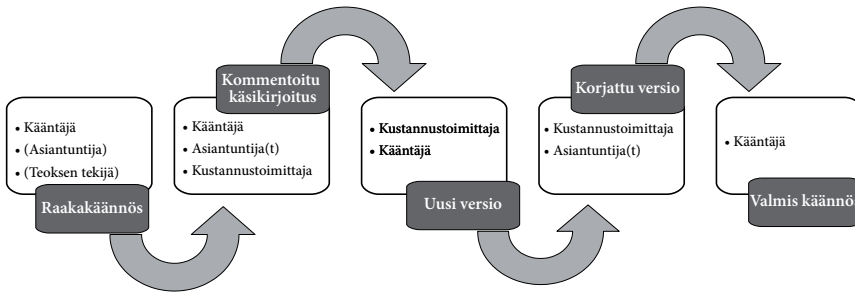
Suomessa on muutamia kustantamoita, jotka ovat erityisesti keskittyneet humanistis- ten ja yhteiskuntatieteellisten teosten julkaisemiseen sekä alkukielisinä että suomen- noksina (esim. Vastapaino ja Gaudeamus; vrt. Paloposki 2011: 64) ja joilla on myös jokseenkin vakiintuneita käytäntöjä siinä, miten käsikirjoituksia työstetään. Suomen- noksia ilmestyy vuosittain useita, joten kyse on merkittävästä osasta kustantamojen toimintaa.¹⁰ Tutkimusaineistona tässä artikkelissa on tällaisten humanistis-yhteiskun- tatieteellisten akateemisten teosten käännosversioita kommentteineen.¹¹ Aineistoni kä-

9. Akateemisen tietokirjallisuuden suomentamisella on myös eettisiä, epistemologisia ja pedago- gisia merkityksiä, kuten tieteenalan keskeisen käsitteistön ja ajattelutavan omaksuminen äidinkielellä sekä ajankohtaisen tieteellisen keskustelun seuraaminen suomeksi ja suomenkielisen tieteellisen kes- kustelun ylläpitäminen (ks. Paloposki, tulossa 2013; Seppä haastattelussa 19.3.2010).

10. Kuten Paloposki (2011: 54) huomauttaa, tiedot tietokirjojen suomennosten määristä ovat hajal- laan eri lähteissä, mutta jo silmäilemällä kustantamojen julkaisuluetteloja huomaa, että suomennoksia tehdään paljon.

11. Aineistoon on hankittu tutkimusluvut. Käytän teoksista ja prosessiin osallistuneista henkilöistä

sittää englannista suomennettuja teoksia, jotka on julkaistu akateemisten tutkijoiden ja opiskelijoiden käyttöön ja joiden julkaisuprosessiin on osallistunut vähintään yksi tietealan asiantuntija. Olen saanut aineiston käyttöni kääntäjiltä ja kustannustoimittajilta, osin prosessin ollessa kesken ja osin sen jo päätyttyä. On huomattava, että erilaisia käännösversioita ja kommenttikierroksia tehdään yhden teoksen suomennosprosessissa yleensä monta, mikä kasvattaa aineiston määrän melko suureksi (ks. kuvio 1). Tässä artikkelissa tarkastelen kolmen eri teoksen käännösversioiden merkintöjä. Käsikirjoituksissa on sekä kustannustoimittajien että kääntäjien korjauksia ja yhdessä myös erityisen sisällön asiantuntijan, joka ei ole toimittajan roolissa. Tässä käytettyä käsikirjoitusaineistoa on yhteensä 525 A4-liuskaa, jotka on kirjoitettu puolentoista rivivälillä. Tutkimusotteeni on laadullinen, enkä esitä aineistoni ilmiöistä määrällisiä väitteitä. Sen sijaan nostan esiin aineiston tyypillisiä ilmiöitä esittämällä yksittäisiä esimerkkejä, joita analysoin. Näin havainnollistan sitä, miten normit ja kieli-ideologiat rakentuvat ja toimivat ruohonjuuritason suomennostyössä ja kielestä käydyssä neuvottelussa.

Kuvio 1.
Akateemisen tietokirjan suomennosprosessi.

Kuvio 1 kuvaa prosessia, jonka käsikirjoitus käy läpi, kun kyse on akateemisen tietokirjan suomentamisesta. Prosessiin osallistuu tyypillisesti kolmenlaisia asiantuntijoita: kääntäjiä, akateemisia asiantuntijalukijoita ja kustannustoimittajia. Kielen kommentointi ja muokkaaminen ovat vakiintunut osa suomennos- ja toimitusprosessia, jonka aikana tekstin eri versioita käyvät läpi kääntäjä, kustannustoimittaja ja mahdollisesti myös muita lukijoita, kuten akateemisia asiantuntijoita (tarkemmin Mäntynen, tulossa 2013; myös Jääskeläinen 2006: 244–246). Tällainen moniulotteinen prosessi on tietokirjallisuuden ammattimaiselle kustantamiselle ja toimittamiselle muutenkin tyypillinen (ks. Makkonen 2006: 151). Tietokirjallisuuden suomentamiseen liittyy kuitenkin tavanomaisen toimittamisen ja oikoluvun lisäksi muita ulottuvuuksia, kuten erilaisten käännösratkaisujen pohtiminen ja suhteuttaminen toisaalta alkutekstiin ja toi-

lyhenteitä ja geneerisiä ilmauksia taatakseni anonymiteetin.

saalta tieteenalan vakiintuneisiin kielenkäyttötapoihin eli diskursseihin (diskurssin käsitteestä ks. Pietikäinen & Mäntynen 2009: 27). Akateemisen tietokirjallisuuden suomentamisessa tarvitaan usein kielen asiantuntijuuden lisäksi tieteenalan käytänteiden ja sisällön asiantuntijuutta, mikä voi tuoda prosessiin lisää toimijoita.¹²

Koska tietokirjallisuuden suomentaminen on usean toimijan prosessi, jossa kielen ja hyvän tyylin normeja käytännössä rakennetaan, on todennäköistä, että kielestä ja tyylistä myös neuvotellaan. Tämä neuvottelu ei käsikirjoituksissa näy suoranaisena puheena tai keskusteluna vaan pikemmin neuvotteluna, jossa erilaiset korjaukset ja kommentit synnyttävät ristiriitoja ja ratkaistavia asioita eli metakeskustelua tekstistä. Tällainen metalingvistinen diskurssi on yksi kieli-ideologioiden tutkimuksen kohde: se, mitä ja miten kielestä sanotaan, ilmentää ja rakentaa erilaisia kieli-ideoita (esim. Woolard 1998: 9).

Tyylinormit tulevat näkyviin suomentajan mutta myös sisällön asiantuntijan ja kustannustoimittajan tekemissä korjauksissa ja kommentteissa. Kaikki kolme toimijaa ovat siis oleellisia. Asiantuntijuudet voivat myös kerrostua monella tapaa: suomentajat esimerkiksi voivat olla toisaalta koulutettuja kääntäjiä ja samanaikaisesti akateemisia asiantuntijoita ja kustannustoimittajat puolestaan myös akateemisia asiantuntijoita ja niin edelleen. Akateemisen tietokirjallisuuden suomentamisen, korjaamisen ja kommentoimisen prosessissa on läsnä erilaisia asiantuntijuuksia, joista osa on mukana enemmän kielellisen, osa enemmän sisällöllisen asiantuntijuuden vuoksi. Pääallekkäisyyksiä syntyy myös eri ammattien, perinteiden ja instituutioiden kohtaamisesta. (Tarkemmin Mäntynen, tulossa 2013.)

Suomennosprosessissa korostuu erilaisten kontekstien, kielten ja asiantuntijuuksien kohtaaminen tekstin äärellä. Kukin toimija tuo prosessiin oman asiantuntijayhteisönsä kontekstin, diskurssit ja käytänteet; lisäksi käännettävä teksti tuo mukanaan oman kontekstinsa ja sen merkitykset. Tällainen kontekstien ja diskurssien kohtaaminen tarjoaa paikan sekä kieli-ideoista että identiteeteistä neuvottelemiseen. Neuvottelu taas tulee näkyväksi paikallisesti siinä, miten tekstiä yhdessä kommentoiden ja korjaten muokataan ja rakennetaan hyväksi tietokirjallisuuden kieleksi. Samalla näkyviin nousevat erilaiset näkemykset kielestä ja tyylistä. Näin neuvottelu kielestä ja samalla asiantuntijaidentiteeteistä on ikään kuin liikettä eritasoisten ja kerrostuvien ilmiöiden välillä: tekstin ja kontekstin, yksittäisen ilmauksen ja kieli-ideologian, yksilöiden ja yhteisöjen välillä. (Ks. Blommaert 2007.)

Suomennosprosessissa tehdään siis sellaisia ideologisia valintoja, joilla pyritään tuottamaan hyvänä pidettyä suomen kieltä. Tässä mielessä kyse on sellaisesta diskursiivisesta käytänteestä, joka yhdistyy ideologioihin – näkemyksiin – hyvästä kielestä, ja vielä tarkemmin hyvästä tietokirjallisuuden kielestä. Kieli-ideologiat puolestaan ovat yhteydessä normeihin, joiden rakentumista suomennostyössä tarkastelen seuraavaksi.

---

12. Tässä käsitellyn akateemisen tietokirjallisuuden kääntämisessä korostuu teoksen kohderyhmä, joka koostuu tavallisesti teoksen tieteenalan ja sen lähialojen opettajista, tutkijoista ja opiskelijoista. Näin ollen teoksen sisällön, kielen ja argumentoinnin on vastattava paitsi lähtötekstiä myös tieteenalan vakiintunutta tapaa ymmärtää ja käsitteistää asiat (so. diskurssia). (Mäntynen, tulossa 2013.)

4 Sanajärjestyksen normittuminen suomennostyössä

Käsikirjoituksiin tehdään suomennosprosessin kuluessa monenlaisia korjauksia ja ehdotuksia, jotka kaikki osaltaan rakentavat ja uusintavat normeja sekä osallistuvat neuvotteluun hyvästä kielestä ja tyylistä. Korjaukset voivat koskea esimerkiksi syntaktista rakennetta, terminologiaa, sananvalintoja, morfologiaa tai ortografiaa. Keskityn tässä artikkelissa sanajärjestystä koskeviin korjausehdotuksiin.¹³ Vaikka kielen ja sisällön voi analyysissa erottaa toisistaan, käytännössä ne ovat päällekkäisiä ja samanaikaisia: kielellinen valinta rakentaa sisältöä ja sisältö säätää kielellisiä valintoja. Kielelliset korjaukset vaikuttavatkin useimmiten myös sisältöön, sillä jokainen valinta vaikuttaa tekstiin – olipa se alun perin kielellinen tai sisällöllinen.

Kun tarkastellaan esimerkiksi käsikirjoitusten marginaaleihin kirjoitettuja kommentteja, tarkastelun kohteena on metadiskurssi tai metakieli (ks. Woolard 1998: 9). Tällöin hyvän kielen normit ja kieli-ideologiat rakennetaan metatasolla, kommentoimalla kunkin version kieltä ja sisältöä eli tuottamalla kommentoivaa (meta)kieltä kohteena olevasta (objekti)kielestä. Sellaiset korjaukset, joita ei erikseen kommentoida, muodostavat toisenlaisen metalingvistisen diskurssin: korjauksia voi nimittäin pitää implisiittisinä normien ja kieli-ideologioiden ilmentyminä, joissa rakennettavaa normia ei sanallisteta, mutta joka on tehdyn korjauksen perusteella yleensä hahmotettavissa ja kielennettävissä. Irvine (2001: 25) onkin huomauttanut, että kiinnostavimmat ja tärkeimmät kieli-ideologioiden ulottuvuudet ovat sosiaalisen toiminnan kulisseissa: oletuksissa, joita ei ilmaista eksplisiittisesti sellaisessa muodossa, että ne voitaisiin selvästi kieltää.

Monet korjaukset ovat luonteeltaan ortografisia tai koskevat yksiselitteisiä kirjakielen normeja, jolloin korjaukset voi tulkita sovittuja normeja uusintaviksi ja vahvistaviksi. Tällaiset korjaukset kertovat pyrkimyksestä norminmukaiseen kirjakieleen. Tarkastelun kohteena ovat kuitenkin tässä artikkelissa nimenomaan sellaiset korjaukset, joissa kyse ei ole ilmauksen muuttamisesta kirjakielen normien mukaiseksi vaan tekstin sanajärjestyksen muuttamisesta muista, esimerkiksi tyyllillisistä, syistä. Tarkastelen näitä korjauksia suhteessa erityisesti kielenoppaisiin ja kielenhuoltoon sekä suomen kielen kuvailevaan kielioppiin (erit. ISK 2004).

Suomen kielen sanajärjestyksestä on tutkittu suhteellisen paljon erityisesti syntaksin näkökulmasta (esim. Lindén 1947, 1967, 1969; Hakulinen 2001 [1976]; Vilkkuna 1989; ISK 2004), mutta yhtä lailla se on perinteisesti myös kirjoittamisen ja tekstinmuokkauksen ala, jota käsitellään esimerkiksi kielenhuollon oppaissa. Kielenhuollon oppaissa sanajärjestyksykysymyksistä keskeisiä ovat olleet suora ja käänteinen sanajärjestys, joita on käsitelty myös tutun ja uuden tiedon esittämisen sekä lauseenjäsenten painollisuuden ja painottomuuden näkökulmasta (esim. Setälä & Nieminen 1950: 192–195; Saarimaa 1967: 197–201; Pulkkinen 1969: 161–162; Itkonen 2002: 84–86; Iisa, Piehl & Oittinen 2002: 296–303), sekä nykyisin sanajärjestys teemankuljetuksen näkökulmasta (Kankaanpää & Piehl 2011: 189, 194–196). Jonkin verran on käsitelty myös inklusiivista par-

13. Olen tarkastellut käsikirjoituksiin kirjoitettuja sanallisia kommentteja toisaalla (Mäntynen 2009a, 2009b).

tikkeliä *myös* (esim. Saarimaa 1967: 201; Itkonen 2002: 86) sekä esimerkiksi NP:n sanajärjestystä (Saarimaa 1967: 201). Suoran ja käänteisen sanajärjestyksen saama huomio juontuu käsitykseen käänteisen sanajärjestyksen epäsuomalaisesta käytöstä, johon ovat 1900-luvulla kiinnittäneet huomiota esimerkiksi Setälä ja Nieminen (mts. 194), Saarimaa (mp.) ja Pulkkinen (mp.). Sanajärjestyskysymyksiä käsiteltiin jo 1800-luvulla Kotikielen Seurassakin, ja myös Ahlqvist arvosteli Aleksis Kiven sanajärjestystä (ks. Koh-tamäki 1956: 156–158).

Monet kielen- ja tekstinhuollon kysymykset koskevat käytännössä sanajärjestystä: yksinkertainen esimerkki ovat relatiivipronominit, joiden viittaussuhteen korrekti-us käytännön tekstityössä saattaa edellyttää sanajärjestyksen muuttamista (esim. 1)¹⁴:

(1) Kyse ei ole (eikä olisi pitänyt koskaan ollakaan) myöskään välttämättä siitä, että olisi olemassa joku yksinkertainen **luokan käsite**, jota voimme pitää historiallisten muutosten ensisijaisena toimijana (ainoasta puhumattakaan).

→ Kyse ei ole (eikä ehkä olisi pitänyt koskaan ollakaan) myöskään välttämättä siitä, että olisi olemassa joku yksinkertainen **käsite 'luokka'**, jota voimme pitää historiallisten muutosten ensisijaisena toimijana (ainoasta puhumattakaan).

(A: KT1 + K, luku 7 s. 20)

Esimerkissä 1 lauseke (*joku yksinkertainen*) *luokan käsite* on viittaussuhteen korjaamiseksi kirjakielen normien mukaiseksi muutettu muotoon (*joku yksinkertainen*) *käsite 'luokka'*, sillä relatiivilauseessa kuvataan toimijaksi nimenomaan luokka ja siksi sen pitää olla relatiivilauseen objektina toimivan relatiivipronominin *jota* korrelaattina.

Kääntämisen kannalta sanajärjestys on monimutkaisempi ilmiö kuin esimerkiksi lauseen ja lausekkeiden tai lausekkeiden pääsanojen ja niiden määritteiden järjestyminen; tekstiä käännettäessä sitä nimittäin muokataan samanaikaisesti useasta eri näkökulmasta. Tarkastelemissani käsikirjoituksissa saman tekstikatkelman muutosehdotus voi sisältää esimerkiksi leksikkoa tai rekisteriä¹⁵ koskevia ehdotuksia ja toisaalta esimerkiksi tekstuaalisia lisäyksiä ja siirtoja, jotka tuovat virkkeeseen vaikkapa kokonaan uuden lausekkeen tai lauseen tai jakavat virkkeen useaksi eri virkkeeksi.¹⁶ Vaikka tarkastelun kohteena onkin siis tavallaan rajattu kielellinen ilmiö, sanajärjestys, kääntämisen tutkimuksen yleisesti hyväksytty ajatus siitä, että käännettävä yksikkö on ensi-

---

14. Esimerkit esitetään siten, että ensimmäinen katkelma on käsikirjoitukseen kirjoitettu versio ja toinen, nuolen jälkeen tuleva katkelma sisältää kustannustoimittajan ja/tai asiantuntijan korjausehdotukset. Lihavointi osoittaa muutoksen kohteena olevan aineksen. Esimerkkien perässä saattaa lisäksi olla kääntäjän tai kustannustoimittajan kommentti. Viitataan kolmeen eri käsikirjoitukseen kirjaimilla A, B ja C; teoksen jälkeinen lyhenne KT viittaa kustannustoimittajaan, lyhenne A asiantuntijaan ja lyhenne K kääntäjään. Nämä kertovat, kuka käsikirjoitusta on lukenut ja kommentoinut. KT1 kertoo, että kyse on ensimmäisestä kommenttikierroksesta. Lopuksi on ilmaistu esimerkin sijainti käsikirjoituksessa joko luvun numerolla ja sivulla tai pelkällä sivunumerolla.

15. Tarkoitan rekisterillä tässä tiettyyn sosiaalisen toiminnan alaan liittyvää kielenkäyttöä (ks. esim. Shore & Mäntynen 2006: 19).

16. Kääntämisen tutkimuksessa puhutaan lisäyksistä (*additions*, ks. esim. Toury 1995a: 59).

sijaisesti teksti – eikä esimerkiksi kielellinen rakenne – on tässä artikkelissa keskeinen (esim. Schaffner 1998). Tästä näkökulmasta sanajärjestys onkin nimenomaan tekstuaalinen ilmiö.

Suomen kielen sanajärjestys on siinä mielessä vapaa, että sanajärjestyksellä ei varsinaisesti ilmaista lauseenjäsenten välisiä kieliopillisia suhteita. *Isossa suomen kieliopissa* (ISK 2004: 1304) puhutaan erikseen vapaasta ja kiinteästä sanajärjestyksestä: sanajärjestys voi olla kieliopillisesti kiinteä tai vapaa tai toisaalta muuten kiinteä. Esimerkiksi nominien ja adverbien muodostamien lausekkeiden sisäinen järjestys on ISK:n mukaan kieliopillisesti melko kiinteä, kun taas silloin kun sanajärjestys kertoo lauseen informaatorakenteesta ja tehtävästä diskurssissa, se on ISK:n mukaan kieliopillisesti vapaa mutta muuten kiinteä.

Koska suomen kieli on rakenteeltaan (ja siten ilmaisutavoiltaan) toisenlainen kuin vaikkapa indoeurooppalaiset kielet, kuten englanti, sanajärjestys on myös yksi keskeinen kääntämisen ulottuvuus. Esimerkiksi Hiirikoski (2004: 35) toteaa, että käännettäessä on tehtävä valintoja kahdella tasolla: temaattisella ja kieliopillisella. Kun käännettävän lauseen tai tekstin kieli on esimerkiksi englanti, samankaltainen temaattinen rakenne suomeksi saatetaan tuottaa nimenomaan sanajärjestyksestä muuttamalla (mts. 37). Sanajärjestyksen kannalta oleellinen asia on myös lausetyypin valinta (mts. 38–40). Seuraavissa alaluvuissa tarkastelen lähinnä transitiivi- ja intransitiivilauseita, joita voidaan pitää peruslausetyypeinä suomessa (vrt. ISK 2004: 1303).

Käsikirjoitukseen tehtyjä muutoksia voi tarkastella monesta eri näkökulmasta ja ikään kuin eri tasoilla: esimerkiksi pyrkimys muuttaa lause tai virke toimijuudeltaan aktiiviseksi näkyy korjausehdotuksissa muun muassa sanajärjestyksen muuttumisena. Korjausehdotuksen tavoitteena ei kuitenkaan aina ole muuttaa nimenomaan sanajärjestystä vaan parantaa tekstiä jollain muulla tasolla tai toisesta näkökulmasta. Fokusoim seuraavissa alaluvuissa sellaisiin sanajärjestyksen korjauksiin, joissa tehty korjaus ei yleensä muuta lauseen tai virkkeen morfosyntaksia. Huomioni kohdistuvat tällöin myös kohtiin, joissa käännöstä mitä ilmeisimmin pidetään jo sisällöllisesti ja rakenteellisesti jokseenkin hyväksyttävänä ja joissa kyse on nähdäkseen nimenomaan tyylin hiomisesta. Tavoitteeni on näyttää, miten hyvinkin pienet käsikirjoituksen muutokset rakentavat kielenkäytön ja hyvän tyylin normeja ja miten normeja rakennetaan ja uusinnetaan kielellisen työn ruohonjuuritasolla.

4.1 Tutun tyylinormin uusintaminen: numeroilmauksella aloittaminen

Monet prosessin aikana tehdyt korjausehdotukset voi jäljittää sellaisiin tyylinormeihin, joista löytyy maininta kielenhuollon oppaista ja kirjoituksista. Tällainen tyylinormi on esimerkiksi se, että vältetään virkkeen aloittamista numeroilla. Tätä normia noudattavia korjauksia ei käsikirjoituksissa ole erikseen kommentoitu (ks. esim. 2–5). Korjauksia on tehty käsikirjoituksiin systemaattisesti, eivätkä kääntäjät ole niitä kyseenalaistaneet.

- (2) **1970-luvun aikana** liike-elämä hioi kykyään toimia luokkana.
- Liike-elämä hioi **1970-luvun aikana** kykyään toimia luokkana.
(A: KT1 + K, luku 2 s. 10)
- (3) **1500-luvulle tultaessa** tämä seikka muuttui nopeasti.
- Tämä seikka muuttui nopeasti **1500-luvulle tultaessa**.
(B: KT + A, s. 25, KT:n korjaus)
- (4) **1600-luvulla** Thomas Hobbes (1588–1678) tunnettiin mannermaalla, koska hän kirjoitti totuuskielellä.
- Thomas Hobbes (1588–1678) tunnettiin **1600-luvulla** mannermaalla, koska hän kirjoitti totuuskielellä.
(B: KT + A, s. 25, KT:n korjaus)
- (5) **1500-luvulla** kaksikielisten osuus koko Euroopan väestöstä oli melko pieni; hyvin todennäköisesti se ei ollut suhteellisesti sen suurempi kuin mitä nykyään tai – proletariaatin internationalismista välittämättä – tulevina vuosisatoina.
- Kaksikielisten osuus koko Euroopan väestöstä oli **1500-luvulla** melko pieni; hyvin todennäköisesti se ei ollut suhteellisesti sen suurempi kuin mitä nykyään tai – proletariaatin internationalismista välittämättä – tulevina vuosisatoina.
(B: KT + A, s. 44, KT:n korjaus)

Siihen, että kyse on nimenomaan tyylinormista, viittaa esimerkiksi Saarimaan (1967: 41) muotoilu ”On tapana välttää virkkeen aloittamista numeroilla”, jonka modaalin ilmaus *on tapana* ilmaisee säännönmukaisuutta ja sosiaalista konventionaalisuutta mutta ei esitä numerolla aloittamista kirjakielen normien vastaisena; ilmauksen voi ajatella viittaavan tilanteeseen tai sosiaaliseen normiin. Samaa normia jäsentää uudelleen ja kommentoi Iisan, Piehlin ja Oittisen (2002: 42) oppaan muotoilu ”Virkkeen ja lauseen voi aloittaa numerolla, jos se on asiajärjestyksen kannalta luontevaa”. Kahden kielenhuollon oppaan välinen ero näkyy oikeastaan siinä, että myöhemmässä muotoilussa otetaan tekstiyhteys huomioon ja esitetään vanhastaan tunnetun normin vaihtoehtona mahdollisuus rikkoa sitä, mikäli se sopii tekstiin. Kun Saarimaa siis ilmaisee normin kertomalla, miten sen noudattaminen ilmenee (välttämällä numeroilla aloittamista), myöhempi muotoilu pikemminkin aktivoi normin olemassaolon ja uusintaa sitä ilmaisemalla, milloin normia voi rikkoa. Tämän tyylinormin olemassaolosta kertoo sekin, että *Uudessa kielioppaassa* normi eksplisiittisesti kumotaan: ”Joskus näkee neuvottavan, ettei virkettä pitäisi aloittaa numeroin. Tätä tapaa on vaikea noudat-

taa asiategistissä, ja suomen kielen lautakunta onkin katsonut aivan hyväksyttäväksi myös virkkeenalkuiset numerot.” (Itkonen 2002: 35.)

Vaikka nykyinen kielenhuolto pitää numeroilmauksella aloittamista hyväksyttävänä eikä vältettävänä (*Kielikello* 3/1998), jatkaa tämä tyylinormi elämänsä kieliyhteisössä. Esimerkiksi Jukka Korpelan verkossa ilmestyneessä *Nykyajan kielenoppaassa* kehoitetaan yleensä välttämään virkkeen aloittamista numerolla ja kommentoidaan nykyistä hyväksyttävyyttä seuraavasti:

”Saako virkkeen aloittaa numerolla?

Yleensä vältettävä

Vältä virkkeen aloittamista numerolla. Numerolla voi kuitenkin aloittaa, jos muunlainen muotoilu johtaisi kömpelyyteen, epäselvyyteen, väärään painotukseen tms.

Usein esitetään sellainen periaate, että virkettä ei pitäisi aloittaa numerolla. Perusteluksi sanotaan, että *virkkeen alku on silloin vaikeampi hahmottaa*. Virkkeen lopettava pistehän on melko huomaamaton merkki, ja virkerakenteen nopeassa hahmotuksessa on apua siitä, että virke alkaa normaalilla tavalla eli versaalikirjaimella (isolla kirjaimella).

Numerolla aloittamisen kieltö on aiemmin sisältynyt standardiinkin. Suomen kielen säännöt eivät kuitenkaan nykyisin sisällä sellaista kieltöä. Ohjeissa saatetaan jopa sanoa, että numerolla aloittaminen on ”aivan hyväksyttävää”. Tämä on kuitenkin liioittelua.

Usein on helppo välttää numerolla aloittaminen muuttamalla sanajärjestyistä tai esimerkiksi lisäämällä alkuun sana ”Vuonna” tai lyhenne ”V.”, jos virke alkaa vuosiluvulla.

(10 euron seteleitä on toivottu automaatteihin.)

Automaatteihin on toivottu 10 euron seteleitä.

(1492 Kolumbus teki ensimmäisen matkan Amerikkaan.)

Vuonna 1492 Kolumbus teki ensimmäisen matkan Amerikkaan.”

(<http://www.cs.tut.fi/~jkorpela/kielenopas/4.11.html#numeroalk> / 13.4.2011.)

Korpela mainitsee korjausehdotukseksi nimenomaan sanajärjestyksen muuttamisen; samantyyppinen ohje on myös esimerkiksi Viertolan ja Mäkisen (2008) ohjeissa Vaasan yliopiston julkaisusarjoihin kirjoittaville.¹⁷ Sen, että numeroilmauksella aloittamista vältetään ja kehoitetaan välttämään, voi ajatella paitsi uusintavan vanhaa, esimerkiksi Saarimaan ilmaisemaa normia, myös rakentavan normia uudelleen. Tämän lisäksi voi olla kyse normista, jossa adverbiaalimääritteet pyritään sijoittamaan finiittiverbin jälkeen (ks. lukua 4.3). Kumpikin tulkinta on mahdollinen. Suomennoskäsikirjoituksissa normi näkyy joka tapauksessa systemaattisina korjauksina, jotka myös yhteisesti hyväksytään. Tällainen kielenkäyttäjien yhteisesti jakama ruohonjuuritason käytänne on

17. Vrt. kuitenkin *Kirjoittajan ABC-kortti*, jonka muotoilukin on lähes suoraan lisan, Piehlin ja Oittisen (2002) *Kielenhuollon käsikirjasta* (*Kirjoittajan ABC-kortti*. Virtuaaliyliopisto. http://webcgi.oulu.fi/oykk/abc/kielenhuolto/oikeinkirjoitus/numeroilmaukset/virkkeenalkuinen_numero/ 13.4.2011.)

paitsi tyylinormi myös systemaattinen kieli-ideologia, joka liittyy aineistossani nimenomaan käsityksiin tietokirjallisuuden tyylistä. Tekstin sisällön ja etenemisen kannalta syntyvä ero aiemmin vältettävään numeroilmauksella aloittamiseen on hienovarainen, mutta kuitenkin ero, jolla tyyliä rakennetaan. Näin suomennostyö kieli-ideologisena toimintana kantaa mukanaan aiempia kieli-ideologioita, joiden kanssa voidaan asettaa samaan tai eri linjaan, kuten eri oppaiden kannanotoistakin näkyy.

4.2 Luonnolliset normit kääntämisen normeina: fokuspartikkelin *myös* sijainti tekstissä

Käsikirjoitusaineistosta nousee esiin lukuisia partikkelien ja finiittiverbin keskinäistä järjestystä koskevia korjauksia. Korjaukset kohdistuvat toistuvasti inklusiivisen fokuspartikkelin *myös* ja toisaalta erilaisten lauseiden ja virkkeiden välisiä semanttisia suhteita osoittavien partikkelien, kuten *kuitenkin*, sijaintiin. Käsittelem tässä alaluvussa fokuspartikkeliä *myös* koskevia korjauksia ja muita partikkeleita niiden erilaisen luonteen vuoksi seuraavassa alaluvussa.

Fokuspartikkelien tehtävä on *Ison suomen kieliopin* (2004: 803) mukaan nostaa lauseen jokin osa fokukseen. Suomentamisen näkökulmasta taas lienee oleellista, että fokukseen nostaminen vastaa alkutekstin merkitystä. Esimerkeissä 6–7 korjaus nostaa fokukseen verbilausekkeen objektin:

- (6) Matalan palkkatason vuoksi voidaan **myös tehdä** pääomaa säästäviä innovaatioita.
- Matalan palkkatason vuoksi voidaan **tehdä myös** pääomaa säästäviä innovaatioita.
(A: KT1 + K, luku 5 s. 19)
- (7) Se **myös lisäsi** maailmanlaajuisten valuuttasuhteiden epävakautta.
- Se **lisäsi myös** maailmanlaajuisten vaihtosuhteiden epävakautta.
(A: KT1 + K, s. 23)

Vaikka partikkelilla *myös* on fokusoiva tehtävä, se ei ISK:n mukaan aina kirjoitettussa kielessä välttämättä sijoitu sen sanan tai lausekkeen eteen, jota se fokusoi (ISK 2004: 804). Toisaalta erityiseen tarkkuuteen fokuspartikkelin *myös* käytössä ovat kielihuollon oppaissakin kehottaneet Saarimaa (1967: 201) ja Itkonen (2002: 86), joten jossain määrin ongelmallisena sitä on kirjakielen näkökulmasta pidetty. Käännöskorjausten perusteella se näyttääkin siirtyvän ”oikealle” paikalleen eli fokusoitavan sanan tai lausekkeen eteen melko systemaattisesti, kuten esimerkeissä 6–7. Partikkelin *myös* vaikutusalan merkitys käännöksen oikeellisuuden kannalta tulee kuitenkin kiinnostavasti ilmi silloin, kun kääntäjä ei hyväksy kustannustoimittajan tekemää sanajärjestys-ehdotusta (esim. 8):

(8) **Myös ulkomainen kilpailu** alkoi tuottaa ongelmia.→ Ulkomainen kilpailu alkoi tuottaa **myös ongelmia**.

Kääntäjän kommentti: ei muutettu koska 'myös' viittaa ulkom. kilpailuun ei ongelmiin.

VRT. Alkoi tuottaa myös → ongelmia.

(A: KT1 + K, luku 4 s. 16)

Esimerkissä 8 kääntäjä on kommentoinut korjausehdotusta huomauttamalla, ettei ole tehnyt muutosta, ja perustelee sen kertomalla, mitä partikkelin *myös* on tarkoitus nostaa fokukseen.

Esimerkit 6–8 tuottavat näkyviin kahdenlaisia normeja: Toisaalta suomen kielelle ominaisen ilmiön, että fokuspartikkelin *myös* vaikutusala ja siten lauseen merkitys vaihtelee sanajärjestyksen myötä. Voisi siis ajatella, että käsikirjoitusprosessi toteuttaa ja uusintaa suomen kielen luonnollisia normeja, joita esimerkiksi deskriptiivinen kielioppi, kuten ISK, on pyrkinyt kuvaamaan (vrt. Karlsson 1995). Toisaalta kääntäjän kommentti esimerkissä 8 nostaa esiin kääntämisen normeja: alkukielisen tekstin merkityksessä pysymisen ja myös sen, että kääntäjä on itse asiassa vastuussa käännöksestä ja hänellä on siihen myös tekijänoikeudet. Kääntämisen normien näkökulmasta kyse on toimintanormeista (ks. lukua 2). Fokuspartikkelin *myös* käytöstä rakentuva normi näyttää siis olevan samankaltainen kuin kuvailevan kieliopin näkemys sen merkityksestä ja tehtävistä, eikä siksi voikaan ajatella, että kyse olisi prosessissa rakentuvasta tyylinormista vaan nimenomaan suomen kielen luonnollisesta normista, jonka tietoinen toteuttaminen nousee käsikirjoitusprosessissa esiin ja jopa tarpeen mukaan keskustelun aiheeksi. Kun vielä ottaa huomioon, että englannissa partikkeli *also* edeltää nimenomaan finiittiverbiä, voi esimerkkien 6 ja 7 muutosten todellakin nähdä vahvistavan nimenomaan suomen kielen luonnollisen normin mukaista sanajärjystä. Kääntämisen näkökulmasta kyse onkin laajemmin hyvän käännöksen ja siten tyylinormista, joissa kääntäjä orientoituu nimenomaan kohdekieleen eli suomeen ja pyrkii mahdollisimman hyvään suomen kieleen (ns. alkunormi).

4.3 Luonnollisen ja tyylinormin rajankäyntiä:

verbi ennen partikkeleita ja määritteitä

Sanajärjestykskorjausten tarkastelu nostaa esiin myös kaksi muuta kieliopillista ryhmää, joiden sijaintia käsikirjoituksissa on toistuvasti korjattu: verbin täydennyksenä toimivat adverbiaalimääritteet sekä lauseiden tai virkkeiden välisiä suhteita merkitsevät partikkelit, joita käsittelen ensin. Tällaisia partikkeleita ovat esimerkiksi konsessiivista suhdetta osoittava *kuitenkin* ja kausaalista suhdetta osoittava *siten* (ISK 2004: 1068–1069). Tällaisten partikkelien tehtävä lauseessa ei ole laisinkaan fokuoiva (vrt. *myös*), ja siksi niiden sijoittuminen lauseeseen ja virkkeeseenkin on vapaampaa. Aineistotani käy kuitenkin ilmi, että sanajärjystä on toistuvasti korjattu niin, että finiittiverbiä edeltävä konsessiivinen partikkeli *kuitenkin* tulee finiittiverbin jälkeen (esim. 9–11).

- (9) Ne **kuitenkin** levisivät epätasaisesti (Kuva 4.1.), usein sen perusteella, millaiset yritysolosuhteet jossakin oli verrattuna jonnekin toisaalle.
- Ne **levisivät kuitenkin** epätasaisesti (Kuvio 4.1), usein sen perusteella, millaiset yritysolosuhteet eri maissa olivat.
(A: KT₁ + K, luku 4 s. 4)
- (10) Nykypolitiikka **sen sijaan näyttää** perustuvan parhaimmillaankin luottavaiselle periaatteelle, että kyllä tässä hyvin käy.
- Nykypolitiikka **näyttää kuitenkin** perustuvan parhaimmillaankin luottavaiselle periaatteelle, että kyllä tässä hyvin käy.
(A: KT₁ + K, luku 7 s. 9)
- (11) He **kuitenkin ymmärsivät** toistensa kuvakieltä, *koska* heidän yhteinen pyhä tekstinsä oli olemassa vain klassisella arabialla kirjoitettuna.
- He **ymmärsivät kuitenkin** toistensa kuvakieltä ideografeja, *koska* heidän yhteinen pyhä tekstinsä oli olemassa vain klassisella arabialla kirjoitettuna.
Kustannustoimittajan kommentti: kuvakirjoitus vai käsitekijöitten ideografia tarkoittaa molempia
(C: KT, luku 2 s. 19–20)

Esimerkeissä 9–11 partikkelin *kuitenkin* konsessiivisuus implikoi, että lauseen sisältö on jollain tapaa yhteensopimaton edellä sanotun kanssa (ISK 2004: 1085); ero kahden vaihtoehdoisen sanajärjestyksen välillä liittyy nähdäkseni ensi sijassa tekstin rytmiin ja tyyliin eikä merkitykseen perustuvaa eroa oikeastaan ole. Esimerkissä 12 tehty, aineistossani poikkeuksellinen korjaus on tismalleen päinvastainen:

- (12) Se **lupaa kuitenkin** myös vastauksia yhteen uusliberalismin keskeiseen ristiriitaan.
- Se **kuitenkin lupaa** myös vastauksia yhteen uusliberalismin keskeiseen ristiriitaan.
(A: KT₁ + K, luku 3 s. 20)

Esimerkin 12 korjausta voisi motivoida se, että lauseen teemapaikalla oleva pronomini-subjekti *se* on yksitavuinen ja sanapainoltaan kevyt; sanajärjestyksen muutoksen myötä partikkeli *kuitenkin* asettuu teemapaikalle pronominin *se* kanssa, jolloin teemapaikalla on enemmän painoa, ja asettaa kontrastiin nimenomaan *luvata*-verbin. Nimenomaan partikkelit ja kevyet, partikkelimaiset adverbit esiintyvät ISK:n (2004: 1332) mukaan teeman ja finiittiverbin välissä kirjoitetussa kielessä. Tämä ei silti selitä sitä, miten esimerkki 12 eroaa esimerkeistä 9 ja 11, joissa on niissäkin pronominisubjekti. Esimerkit eroavat toisistaan kuitenkin yhdellä tapaa: esimerkissä 12 on fokuspartikkeli *myös*, ja

korjausehdotus siirtää partikkelit *kuitenkin* ja *myös* paitsi erilleen toisistaan myös eri syntaktisiin asemiin. Esimerkissä 12 orientoidutaan siis ehkä eri normiin kuin esimerkeissä 9 ja 11, tai näin sen voi tarkemmalla analyysillä tulkita. Kyse on hyvin hienovaraisestä paikallisesti rakentuvasta normista, ja kiintoisaa on, missä määrin tätä voisi pitää luonnollisena ja missä määrin tyylinormina ja millaista kieli-ideologiaa se kantaa mukanaan. Tällaista normia – ei lyhyitä, eri funktioissa toimivia partikkeleita peräkkäin – on vaikea löytää eksplikoituna sen enempää kieliopista kuin kielioppaistakaan. Se kuitenkin muistuttaa suomalaisen kielenhuollon selkeyden ja yksiselitteisyyden ihannetta siinä, että se siirtää eri tehtävissä toimivat sanat eroon toisistaan ja näin selkeyttää syntaktista rakennetta. Sen voi siis ajatella kaiuttavan syntaktisen selkeyden ja ehkäpä myös esteettisyyden arvoja kannattavia kieli-ideologioita.

Vaikka konsessiivinen *kuitenkin* on yleisin sanajärjestyskorjauksissa esiintyvä partikkeli, on aineistoissa muita samankaltaisia tapauksia, kuten esimerkin 13 kausaalinen partikkeli *siten*:

- (13) Kansainvälistä kilpailua pidetään tervehdyttävänä, koska se parantaa tehokkuutta, alentaa hintoja ja **siten** hillitsee inflaatioalttiutta.
- Kansainvälistä kilpailua pidetään tervehdyttävänä, koska se parantaa tehokkuutta, alentaa hintoja ja hillitsee **siten** inflaatioalttiutta.
- (A: KT1 + K, luku 3 s. 3)

Myös partikkeli *siten* korjataan esimerkissä 13 finiittiverbin jälkeiseksi, kuten yleensä aineiston muutkin semanttisia suhteita ilmaisevat partikkelit esimerkin 12 poikkeusta lukuun ottamatta. Partikkelien ja finiittiverbin välistä sanajärjestystä ei kielenhuollon oppaissa erityisemmin kommentoida. Sen sijaan *Iossa suomen kieliopissa* (2004) todetaan konsessiivisten konnektiivien *kuitenkin*, *joka tapauksessa* ja *tosin* yhteydessä, että ”niiden yleisin paikka lauseessa on finiittiverbin jäljessä; myös lauseen tai virkkeenalkuinen asema on tavallinen” (mts. 1087). Yhteys kuvailevan kieliopin ja käytännön suomennostyössä rakentuvien normien välillä on olemassa, mutta ei yksioikoinen.

Huomionarvoista on, että sanajärjestyskorjaukset kohdistuvat aineiston perusteella erityisesti partikkeleihin ja niistäkin tiettyihin, vaikka lauseiden ja virkkeiden välisiä semanttisia suhteita osoitetaan muillakin tavoin. Toisaalta esimerkiksi konjunktioiden sijainti tekstissä ei ole vapaata, ja tuntumani on, että adpositiorakenteita käytetään aineistossani vähän tai että niiden korjaukset eivät liity sanajärjestykseen vaan esimerkiksi pääsanan pronominin vaihtamiseen (esim. *sen lisäksi* → *tämän lisäksi*). Partikkelien lisäksi valtaosa sanajärjestysmuutoksista, jotka eivät muuta koko virkkeen tai tekstikatkelman rakennetta, kohdistuu adverbiaaleihin, joita käsittelen seuraavaksi.

Suomen kielen tavallisimpana sanajärjestyksenä pidetään järjestystä subjekti – verbi – objekti/predikatiivi silloin, kun kyseessä on lause, jossa on subjekti, verbi ja objekti tai predikatiivi (ISK 2004: 1303). Myös Setälä (Setälä & Nieminen 1950: 192–193) toteaa, että tavallinen järjestys on: ensin on subjekti, sen jälkeen predikaatti ja ”predikaatin määräykset ovat predikaatin jäljessä”. Sanajärjestys kuitenkin joustaa tästä neut-

raalista ja tunnusmerkittömästä järjestyksestä kontekstin mukaan, esimerkiksi kun teemapaikalle nostetaan predikaatti tai objekti (ks. ISK 2004: 1303–1304).

Aineistoni yleisin sanajärjestysmuutos koskee finiittiverbin (tai -verbiausekkeen) ja adverbiaalimääritteiden järjestystä (esim. 14–17).

- (14) Kaikesta tästä johtuen ei ole yllätys, **etteivät** ortodoksisimmatkaan uusliberalistiset valtiot **aina puhdasoppisen tarkasti noudata** uusliberalismin teoriaa.
- Kaikesta tästä johtuen ei ole yllätys, **etteivät** ortodoksisimmatkaan uusliberalistiset valtiot **noudata aina puhdasoppisen tarkasti** uusliberalismin teoriaa.
(A: KT1 + K, luku 3 s. 8)
- (15) Meksikon hallinto oli pitkään perustunut ajatukseen valtion ja kansakunnan ykseydestä, mutta 1990-luvun uusliberalistiset uudistukset **pitkälti romuttivat** tuon perinteen.
- Meksikon hallinto oli pitkään perustunut ajatukseen valtion ja kansakunnan ykseydestä, mutta 1990-luvun uusliberalistiset uudistukset **romuttivat pitkälti** tuon perinteen.
(A: KT1 + K, luku 3 s. 23)
- (16) Eri toimialojen lobbariarmeijat (joista monet ovat kulkeneet julkishallinnon pyöröovesta yksityisen sektorin huomattavasti paremmin palkattuihin töihin) **käytännössä sanelevat** lainsäädännön omien intressiensä mukaiseen muotoon.
- Eri toimialojen lukuisat lobbarit (joista monet ovat kulkeneet julkishallinnon pyöröovesta yksityisen sektorin huomattavasti paremmin palkattuihin töihin) **sanelevat käytännössä** lainsäädännön omien erityisintressiensä mukaiseen muotoon.
(A: KT1 + K, luku 3 s. 15)
- (17) **Erittäin vahvasti he puoltavat** täytäntöönpanoon ja lainsäädäntöön perustuva päätöksentekoa demokraattisen ja parlamentaarisen prosessin sijaan.
- **He puoltavat erittäin vahvasti** toimeenpano- ja tuomioelinten päätöksentekoa demokraattisen ja parlamentaarisen päätöksenteon sijaan.
Kääntäjän kommentti: [pätöksentekoa] muutettu valtaa
(A: KT1 + K, luku 3 s. 3)

Esimerkeissä 14–17 sanajärjestyskorjauksen kohteena olevat adverbiaalimääritteet (*aina puhdasoppisen tarkasti, pitkälti, käytännössä, erittäin vahvasti*) ovat kaikki lauseiden integroituneita määritteitä ja vieläpä finiittiverbien määritteitä lukuun ottamatta esimerkin 14 puite- eli kehysadverbiaalia *aina* (ISK 2004: 917–918). Korjauksen koh-

teena olevat lauseet ovat myös kaikki transitiivisia tai intransitiivisia. Korjausehdotusten voisi siis katsoa toteuttavan ja uusintavan esimerkiksi Setälän ja Niemisen (1950: 192–193) mainitsemaa tavallista sanajärjestystä: verbin määritteet seuraavat verbiä. Tarvemmin ottaen tällaiset integroituneet adverbiaalit määrittävät kuitenkin koko verbi-ilmausta, siis verbiä ja sen täydennyksiä. Esimerkiksi esimerkin 15 adverbiaali *pitkälti* määrittää verbiä *romuttaa* ja sen täydennystä *tuon perinteen*. Myös puiteadverbiaali *aina* liikkuu lausekkeen *puhdasoppisen tarkasti* mukana, vaikkei se samaa adverbiaalilauseketta olekaan. Vaikka *Ison suomen kieliopin* adverbiaalien sijaintia koskevan asetelman (2004: 1332, asetelma 173) perusteella adverbiaaleilla ja partikkeleilla on useita mahdollisia lauseensisäisiä paikkoja, on aineistoni perusteella niin, että verbi-ilmausta määrittävät integroidut adverbiaalit sijoitetaan mieluiten finiittiverbin ja sen täydennysten väliin (vrt. ISK 2004: esimerkit s. 917–918).

Esimerkit 14–17 herättävät pohtimaan luonnollisen ja tyylinormin välistä rajankäyntiä. Koska samantyyppisiä korjausehdotuksia on runsaasti, on selvää, että kyse on paikallisesti rakentuvasta systemaattisesta normista, jolla käsikirjoituksen hyvää tyyliä rakennetaan. Käsikirjoituksen aiemmat sanajärjestykset eivät kuitenkaan ole virheellisiä eli kirjakielen normien vastaisia. Tässä mielessä normi vaikuttaa tyylinormilta: se on käännöstoimintaan liittyvä systemaattinen kieltä ja tyyliä luova käytänne, jonka kääntäjät myös hyväksyvät. Se kuitenkin toisintaa kielenhuollon oppaissa ja kieli-opeissa esiintyvää käsitystä suomalaiselle tyypillisestä, tunnusmerkittömästä sanajärjestyksestä, jonka ainakin oppaissa voi laskea Rintalan (1993) mainitsemaksi korrektiiviseksi normiksi. Tässä mielessä se myös kantaa mukanaan aiempia kieli-ideologioita, kuten vaikkapa käsitystä käänteisen sanajärjestyksen epäsuomalaisuudesta tai ainakin tunnusmerkkisyydestä. Samasta syystä sitä voisi pitää luonnollisena normina: korjatuisissa virkkeissä ei ole erityistä syytä käyttää tunnusmerkistä sanajärjestystä, esimerkiksi tarvetta tematisoida adverbiaalimääritettä. Toisaalta sitä voisi pitää tietokirjallisuuden kääntämisen ja toimittamisen luonnollisena normina, joka toimii lokaalisesti, siis tiettyssä toiminnassa ja tietyssä kontekstissa. Tällaiset paikalliset normit ovat kiinnostavia myös kielen muuttumisen kannalta: jollakin kielen piirteellä voi olla tendenssiä levitä myös laajempaan käyttöön tai jäädä vain paikalliseksi. Yksiselitteistä vastausta siihen, kummanlaisesta normista on kyse, on nähdäkseni vaikea perustella: luonnolliset normit ovat kuitenkin niitä, joita kielenkäyttäjät pitävät itsestään selvinä ja *luonnollisina*. Selvää kuitenkin on, että kyse on paikallisesti rakentuvasta normista, jonka voi ajatella toisintavan kieli-ideologista käsitystä suorasta sanajärjestyksestä arvona sinänsä (vrt. myös luvun 4.1 numeroilmauksia koskeviin muutoksiin).

Samankaltainen sanajärjestyksnormi koskee myös sellaisia adverbiaalimääritteitä, jotka määrittävät finiittiverbin tai verbiketjun infinitiivitäydennyksiä (esim. 18–19):

- (18) Muuttovirrat entisistä siirtomaista Britanniaan **alkoivat** kuitenkin **aivan uusin tavoin tuoda** siirtomaavallan seuraukset brittien kotiovelle.
- Muuttovirrat entisistä siirtomaista Britanniaan **alkoivat** kuitenkin **tuoda aivan uusin tavoin** siirtomaavallan seuraukset brittien kotiovelle.
(A: KT1 + K, luku 2 s. 18)

(19) Ei ollut mitään tarvetta määrätä hallitsijan koko alamaisväestöä **järjestelmällisesti käyttämään** tuota kieltä.

→ Ei ollut mitään tarvetta määrätä hallitsijan koko alamaisväestöä **käyttämään järjestelmällisesti** tuota kieltä.

(B: KT + A, s. 47, KT:n korjaus)

Esimerkeissä 18 ja 19 adverbiaalimäärittteen sijainti on korjattu infinitiivitäydennystä seuraavaksi. Vaikka lauseet ovat syntaktisesti erilaisia ja hitusen kompleksisempia kuin aiemmin käsitellyt, on rakentuva normi samankaltainen: verbi-ilmauksen adverbiaalimäärite seuraa verbiä, tässä tapauksessa infinitiivitäydennystä. Normi ei siis koske vain yksinkertaista lauserakennetta vaan myös kompleksisempia. Aineistossani on kuitenkin muutama tapaus, joissa edellä käsitellystä normista poiketaan (esim. 20–21).

(20) Vaikka joitakin uusliberalistisia uudistuksia kuten esimerkiksi joustavat työmarkkinat tai rahamarkkinoiden vapauttaminen toteutettaisiinkin, ei ole mitenkään selvää, että **seurauksena automaattisesti on liikkuvan pääoman virta** maahan.

→ Vaikka joitakin uusliberalistisia uudistuksia kuten joustavat työmarkkinat tai rahamarkkinoiden vapauttaminen toteutettaisiinkin, ei ole mitenkään selvää, että **seurauksena on automaattisesti liikkuvan pääoman virta** maahan. Kääntäjän kommentti: en vaihtais, ettei synny mahdollisuutta tulkita, että on 'automaattisesti liikkuvaa pääomaa'

(A: KT1 + K, luku 4 s. 31)

Esimerkissä 20 kustannustoimittaja on ehdottanut adverbiaalimäärittteen *automaattisesti* siirtämistä finiittiverbin jälkeen. Kääntäjä kuitenkin kommentoi ehdotusta kielteisesti (*en vaihtais*) ja ilmaisee, että muutos voisi johtaa sisällön väärään tulkintaan, niin kuin se esimerkin perusteella tekisikin: korjauksen jälkeen adverbiaalimäärite *automaattisesti* määrittäisikin partisiippia *liikkuva* eikä koskisi seurauksen automaattisuutta.

(21) Vuosien 1914–1918 konflikti vain **joudutti ja pahensi suunnattomasti** kriisiä, joka ei ollut sen aikaansaannosta.

→ Vuosien 1914–1918 konflikti vain **joudutti ja suunnattomasti pahensi** kriisiä, joka ei ollut sen [ehd. omaa?] aikaansaannosta.

(C: KT, luku 2 s. 19)

Esimerkissä 21 adverbiaalimäärite *suunnattomasti* taas on ehdotettu korjattavaksi niin, että se edeltää finiittiverbiä *pahensi*, kun se käsikirjoituksessa seurasi rinnasteisia finiittiverbejä *joudutti* ja *pahensi*. Korjausehdotus perustunee siihen, että *suunnattomasti* on nimenomaan verbin *pahensi* määrite ja muuttamalla sanajärjestys käänte-

seksi määrite saadaan määrittämään vain tätä eikä molempia verbejä. Esimerkit 20–21 tuovat esiin sen, että itse asiassa kääntämisen toimintanormit – tässä teoksen sisällön korrekti kääntäminen – ajavat edellä käsitellyn tunnusmerkitöntä sanajärjestyksestä koskevan normin ohi. Tämä toisaalta vain vahvistaa käsitystä esimerkeissä 14–19 rakentuvan sanajärjestyksen normin tunnusmerkittömyydestä ja ehkäpä jonkinasteisesta luonnollisuudestakin. Samalla esimerkit 20–21 osoittavat, miten tarkasti normit tulevat neuvotelluiksi juuri suomentamisen yhteydessä, jossa pintatason korjauksia puntaroidaan toisaalta suhteessa hyvän tyylin normeihin mutta toisaalta suhteessa alkuteoksen kieleen, sisältöön ja merkityksiin. Esimerkiksi tässä käsiteltyjä sanajärjestykskorjauksia voisi pohtia myös sen kannalta, miten suomentamisessa asennoidutaan ja tehdään eroa tekstien alkukielen englannin ja suomen sanajärjestyksnormien välillä. Suomenostyössä – kääntämisessä ja toiminnassa – ollaan monella tapaa ja monien normien ytimessä, ja kieli-ideologisenä toimintana siinä toisinnetaan vanhoja mutta myös rakennetaan uusia normeja neuvottelemalla vaihtoehtoista, joita ei enää valmiista käännöksestä pysty näkemään.

5 Lopuksi

Olen edellä tarkastellut sanajärjestyksnormien rakentumista akateemisen tietokirjallisuuden suomennosten käsikirjoituksissa. Tavoitteena oli toisaalta selvittää, minkä tyyppiset sanajärjestykskorjaukset ovat tyypillisiä ja mikä on näiden korjausten suhde kielenhuolto- ja tutkimuskirjallisuudessa esitettyihin ajatuksiin sanajärjestyksestä. Laajempaan tavoitteeseen oli pohtia korjauksia kielenhuollon ja kääntämisen normien ja kieli-ideologioiden näkökulmasta.

Sanajärjestykskorjausten analyysissa kävi ilmi, että korjausehdotuksia tehtäessä ja kommentoitaessa orientoidutaan sekä aiemmin tunnettuihin tyylinormeihin, kuten numeroilmausten kohdalla, että kielioppienkin kuvaamiin luonnollisiin normeihin, kuten fokuspartikkelin *myös* kohdalla. Samalla suomennosprosessissa myös rakentuu systemaattisen toistuvuuden kautta omia tyylinormeja, kuten pyrkimys sijoittaa semanttisia suhteita osoittavat partikkelit ja verbi-ilmauksen adverbiaalimääritteet verbi-ilmauksen, yleensä finiittiverbin, jälkeen. Toisaalta raja tyyli- ja luonnollisen normin välillä on häilyvä: Tästä esimerkkinä oli tunnusmerkittömään, ”suoraan” sanajärjestykseen ”verbi – (numeroilmaus)/adverbiaalimäärite/semanttisia suhteita osoittava partikkeli” pyrkiminen. Aineiston perusteella se on tietokirjallisuuden ruohonjuuritason tyylinormi, jolla kieltä muokataan paremmaksi: prosessin toimijat ovat siitä yksimielisiä. Toisaalta sitä voisi myös pitää siinä mielessä luonnollisena normina, että se noudattaa kuvailevan kieliopin käsitystä tunnusmerkittömästä sanajärjestyksestä. Analyysi antaa aineksia pohtia esimerkiksi sitä, voisiko kielen tyypillisiä tendenssejä ja käytännön toiminnassa rakentuvia tyylinormeja pitää luonnollisina normeina tai ainakin niiden alkuvaiheen ilmentyminä; kielen kehityksen ja muuttumisen näkökulmasta niissä voisi nähdä kehitystä vakiintuvaa normia kohti. Analyysissa kävi myös kahden esimerkin (esim. 8 ja 20) valossa ilmi, että kääntämisen toimintanormit saattavat olla

tärkeämpiä kuin edellä mainitut tendenssit kohti tiettyä sanajärjestystä: käännöksen tulee ennen kaikkea vastata alkutekstin merkityksiä.

Aineistossa rakentuvat ja uusintuvat normit syntyvät suomentajan, kustannustoi-
mittajan ja asiantuntijan kieli-ideologisesta toiminnasta, jossa kukin nojaa tavallaan
omiin käsityksiinsä kielen arvosta ja merkityksestä. Eri näkemykset ja eri normeihin
orientoituminen kantavat kuitenkin mukanaan ja kaiuttavat aiempia kieli-ideologioita,
kuten kävi ilmi esimerkiksi numeroilmausten sijaintia tarkasteltaessa. Yhtä lailla ne
kuitenkin rakentavat uusia, vaikeammin tunnistettavia kieli-ideologioita, kuten kävi
ilmi verbi-ilmauksen ja adverbiaalimääritteen käsittelyssä. Voi esimerkiksi ajatella, että
käsitys suorasta sanajärjestyksestä uusintaa ja kaiuttaa jossain määrin puristista, vie-
raita vaikutteita karttavaa kieli-ideologiaa Saarimaan hengessä. Jos kieli-ideologian
kuitenkin ymmärtää tilanteisemmin ruohonjuuritason toiminnassa rakentuvaksi, on
luontevampaa ajatella, että kyse on suomentamiselle ominaisesta kieli-ideologisesta
käytänteestä, jossa korostuu pyrkimys erottaa suomennoksen sanajärjestys ja tyyli läh-
tökielen eli englannin sanajärjestyksestä kääntämisen alku- ja toimintanormien mu-
kaisesti. Kumpikin tulkinta lienee mahdollinen.

Normi voidaan aina ilmaista kielellisesti muodostamalla siitä normilausuma, esi-
merkiksi ”Virkkeen voi aloittaa numeroilmauksella” tai ”Hyvä tietokirjallisuuden suo-
mennos orientoituu suomen kieleen”. Kieli-ideologioille taas ei aina voi eikä tarvitse
antaa nimiä, eikä se olisi tarkoituksenmukaistakaan. Voidaan kyllä puhua vaikkapa
puristisesta tai funktionaalista kieli-ideologiasta, mutta nimeäminen saattaa johtaa
ajattelemaan, että ideologiat ovat monoliittisiä ja samanlaisia tilanteesta ja ajasta riip-
pumatta. Pidän kiinnostavampana ajatusta, että kieli-ideologiat ovat tilanteisia ja siten
jatkuvasti eri tavoin kielenkäyttöömme ja toimintaamme vaikuttavia. Niillä on kuiten-
kin historiansa, ja siksi erilaisia kieli-ideologioita voi uusintaa ja kaiuttaa aina, kun toi-
mitaan kielen parissa. Ne vaikuttavat siihen, millaisia arvoja ja merkityksiä liitämme
kielen yksityiskohtiin ja esimerkiksi kielellisiin valintoihin.

Jokapäiväisessä ruohonjuuritason kielellisessä työssä kielen arvo ja merkitys
käyttöyhteydessään tulee näkyviin orientoitumisena siihen, millainen suomen kie-
len sanajärjestys on hyvä ja mitkä ovat juuri tässä tilanteessa merkittäviä kielellisiä
valintoja. Tässä aineistossa käsitellyt valinnat indeksoivat nähdäkseni laajemmin kä-
sitystä hyvästä suomenkielisen tietokirjallisuuden sanajärjestyksestä ja sitä kautta
tyylistä. Kun valinnat ovat toistuvia ja jokseenkin säännönmukaisia, voidaan puhua
normeista, jotka rakentuvat ruohonjuuritason neuvottelun tuloksena ja jotka lopulta
perustuvat yhteisiin kieli-ideologioihin. Jo se, että normeista neuvotellaan, on kieli-
ideologisesti merkityksellistä ja osoittaa kielen arvoa ja merkitystä tietokirjojen suo-
mennostyössä.

Lähteet

ABDALLAH, KRISTIINA 2012: *Translators in production. Networks reflections on agency, quality
and ethics*. Publications of the University of Eastern Finland Dissertations in Education,
Humanities, and Theology 21. Joensuu: University of Eastern Finland.

- ANDERSON, BENEDICT 2007 [2006]: *Kuvitellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua*. Suom. Joel Kuortti. Tampere: Vastapaino.
- BLOMMAERT, JAN (toim.) 1999: *Language ideological debates*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- 2007: Sociolinguistic scales. – *Intercultural Pragmatics* 4 s. 1–19.
- BUZELIN, HÉLÈNE 2007: Translation studies, ethnography and the production of knowledge. – Paul St-Pierre & Prafulla C. Kar (toim.), *In translation. Reflections, refractions, transformations* s. 39–56. Amsterdam: John Benjamins.
- CHESTERMAN, ANDREW 2007: Kääntämisen normit. – H. K. Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki & Outi Paloposki (toim.), *Suomennoskirjallisuuden historia 2* s. 357–364. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ENGLUND DIMITROVA, BIRGITTA 2005: *Expertise and explicitation in the translation process*. Amsterdam: John Benjamins.
- GAL, SUSAN – WOOLARD, KATHRYN A. 2001: Constructing languages and publics. Authority and representation. – Susan Gal & Kathryn A. Woolard (toim.), *Languages and publics. The making of authority* s. 1–12. Manchester, UK: St. Jerome Publishing.
- HAKULINEN, AULI 2001 [1976]: Suomen sanajärjestyksen kieliopillisista ja temaattisista tehtävistä. – Lea Laitinen, Pirkko Nuolijärvi, Marja-Leena Sorjonen & Maria Vilkuna (toim.), Auli Hakulinen: *Lukemisto. Kirjoituksia kolmelta vuosikymmeneltä* s. 91–156. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2008: Mitä kielioppi kertoo? – Tiina Onikki-Rantajääskö & Mari Siironen (toim.), *Kieltä kohti* s. 268–285. Helsinki: Otava.
- 2009: Suomi on kielipoliittisesti tuuliajolla. – *Tieteessä tapahtuu* 7/2009 s. 34–36.
- HEKKANEN, RAILA 2010: *Englanniksiko maailmanmaineeseen? Suomalaisen proosakirjallisuuden kääntäminen englanniksi Isossa-Britanniassa vuosina 1945–2003*. Helsinki: Helsingin yliopiston nykykielten laitos. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-6436-4>.
- HIIDENMAA, PIRJO 2006: Miksei tietokirjallisuutta tutkita? – Juha Herkman, Pirjo Hiidenmaa, Sanna Kivimäki & Olli Löytty (toim.), *Tutkimusten maailma. Suomalaista kulttuurintutkimusta kartoittamassa* s. 223–230. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 87. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- HIIRIKOSKI, JUHANI 2004: Lauserakenteet ja kääntäminen. – Jorma Tommola (toim.), *Kieli, teksti ja kääntäminen. Language, text and translation* s. 31–46. Turku: Turun yliopisto, Englannin kääntäminen ja tulkkaus.
- HUUMO, KATJA – LAITINEN, LEA – PALOPOSKI, OUTI (toim.) 2004: *Yhteistä kieltä tekemässä. Näkökulmia suomen kirjakielen kehitykseen 1800-luvulla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- IISA, KATARIINA – PIEHL, AINO – OITTINEN, HANNU 2002: *Kielenhuollon käsikirja*. 5. laajennettu ja muutettu painos. Helsinki: Yrityskirjat Oy.
- IRVINE, JUDITH T. 2001: "Style" as distinctiveness. The culture and ideology of linguistic differentiation. – Penelope Eckert & John R. Rickford (toim.), *Style and sociolinguistic variation* s. 21–43. Cambridge: Cambridge University Press.
- ISK 2004 = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ITKONEN, TERHO 2002: *Uusi kieliopas*. Tarkistanut ja uudistanut Sari Maamies. Helsinki: Tammi.
- JANTUNEN, JARMO HARRI 2004: Suomennosten kieliasu puntarissa. – *Virittäjä* 108 s. 559–572.
- JAWORSKI, ADAM – THURLOW, CRISPIN 2009: Taking an elitist stance. Ideology and the dis-

- cursive production of social distinction. – Alexandra Jaffe (toim.), *Stance. Sociolinguistic perspectives* s. 195–226. New York: Oxford University Press.
- JÄÄSKELÄINEN, JUKKA 2006: Jotta lukijan ei tarvitse kääntää. – Raimo Jussila, Eero Ojanen & Taija Tuominen (toim.), *Tieto kirjaksi* s. 238–247. Helsinki: Kansanvalitusseura.
- KANKAANPÄÄ, SALLI 2009: Kielestä puhuminen lain valmisteluvaiheen pöytäkirjoissa. – Mona Enell-Nilsson & Niina Nissilä (toim.), *Käännösteoria, ammattikielien ja monikielisyys. VAKKI-symposiumi XXIX. Vaasa 13.–14.2.2009* s. 181–192. Vaasan yliopiston käännösteorian, ammattikielten ja monikielisuuden tutkijaryhmän julkaisu 36. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- KANKAANPÄÄ, SALLI – PIEHL, AINO 2011: *Tekstintekijän käsikirja. Opas työssä kirjoittaville*. Helsinki: Yrityskirjat Oy.
- KARLSSON, FRED 1995: Normit, kielenkäyttö ja kieliopit. – Jan Rydman (toim.), *Tutkimuksen etulinjassa* s. 161–172. Helsinki: WSOY.
- Kielikello* 3/1998: Virkkeen aloittaminen numeroilmauksella. – <http://arkisto.kielikello.fi> (17.6.2012).
- KOHTAMÄKI, ILMARI 1956: *Ankara puutarhuri. August Ahlqvist suomen kielen ja kirjallisuuden arvostelijana*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 248. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KORPELA, JUKKA K. 2004–2011: *Nykyajan kielenopas*. <http://www.cs.tut.fi/~jkorpela/kielenopas/index.html> (13.4.2011.)
- KOSKINEN, KAISA 2008: *Translating institutions. An ethnographic study of EU translation*. Manchester: St. Jerome.
- KROSKRITY, PAUL V. 2004: Language ideologies. – Alessandro Duranti (toim.), *A companion to linguistic anthropology* s. 496–517. Malden, MA: Blackwell.
- KUJAMÄKI, PEKKA 1998: *Deutsche Stimmen der Sieben Brüder. Ideologie, Poetik und Funktionen literarischer Übersetzung*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- LAITINEN, LEA 2006: Suomi tieteen kielenä ja tutkimuksen kohteena. Kirjoitetun kielen tulevaisuuden haasteita. – *Virittäjä* 110 s. 568–577.
- LINDÉN, EEVA 1947: Suomen kielen sanajärjestyksestä. – *Virittäjä* 51 s. 324–331.
- 1967: Inversiosta ja lausepainosta. – *Virittäjä* 71 s. 359–367.
- 1969: Suomen kielen sanajärjestyksuudistuksesta ja sen toteuttamisesta käytännössä. – *Virittäjä* 73 s. 105–116.
- MAKKONEN, TEIJO (toim.) 2004: *Kustannustoimittajan kirja*. Tampere: Suomen Kustannusyhdistys & Vastapaino.
- 2006: Käsikirjoituksesta kirjaksi. – Pirjo Hiidenmaa, Raimo Jussila & Annika Nissinen (toim.), *Hyvä kirja* s. 145–152. Helsinki: Suomen tietokirjailijay ry.
- MAKONI, SINFREE – PENNYCOOK, ALASTAIR 2007: Disinventing and reconstituting languages. – Sinfree Makoni & Alastair Pennycook (toim.), *Disinventing and reconstituting languages* 1–41. Clevedon: Multilingual Matters.
- MARTIN, ALICE 2001: A translator's view of translation norms. – *Helsinki English Studies* 1. <http://blogs.helsinki.fi/hes-eng/volumes/volume-1-special-issue-on-translation-studies/a-translators-view-of-translation-norms-alice-martin/>.
- MAURANEN, ANNA – JANTUNEN, JARMO H. (toim.) 2005: *Käännösuomeksi. Tutkimuksia suomennosten kielestä*. Tampere Studies in Language, Translation and Culture A1. Tampere: Tampere University Press.
- MERTANEN, VIRVE 2007: *Tietokirjoittajan käsikirja*. Tampere: Vastapaino.
- MOSSOP, BRIAN 2007: Empirical studies of revision. What we know and need to know. – *Jour-*

nal of Specialized Translation 8 s. 5–20.

- MÄNTYNEN, ANNE 1996: Miten normeista puhutaan? Näkökulma ja normien rajat. – *Virittäjä* 100 s. 504–519.
- 2000: Yleistajuisten kielijuttujen pragmatiikkaa. Käsikirjoituksesta lehtijutuksi. – Päivi Jauhola, Outi Järvi & Detlef Wilske (toim.), *Erikoiskielet ja käännösteoria. VAKKI-symposiumi xx. Vaasa 11.–13.2.2000* s. 259–268. Vaasan yliopiston käännösteorian ja ammattikielten tutkijaryhmän julkaisut 27. Vaasan yliopisto, Vaasa.
- 2003: *Miten kielestä kerrotaan. Kielijuttujen retoriikkaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2009a: Kankeaa vai täsmällistä? Kieli-ideologioiden rakentuminen suomennosprosessissa. Esitelmä VII kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumissa 25.4.2009, Tampereen yliopisto.
- 2009b: Translation process and the construction of norms and language ideologies. Esitelmä 11th International Pragmatics -konferenssissa 13.7.2009, Melbourne, Australia.
- 2009c: Ideological choices in the translation of academic literature. Esitelmä Translation Studies: Moving in Moving Out -konferenssissa 12.12.2009, Joensuun yliopisto.
- (tulossa 2013): Akateemisen tietokirjallisuuden suomennosprosessin erityispiirteitä. – Outi Paloposki & H. K. Riikonen (toim.), *Suomennetun tietokirjallisuuden historia 1800-luvulta 2000-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MÄNTYNEN, ANNE – HALONEN, MIA – PIETIKÄINEN, SARI – SOLIN, ANNA 2012: Kieli-ideologioiden teoriaa ja käytäntöä. – *Virittäjä* 116 s. 325–348.
- NORDLUND, TARU 2004: Arat taimet ja ankarat puutarhurit. 1800-luvun lopun kielikeskustelun metaforat ja kieli-ideologiat. – Katja Huumo, Lea Laitinen & Outi Paloposki (toim.), *Yhteistä kieltä tekemässä. Näkökulmia suomen kirjakielen kehitykseen 1800-luvulla* s. 286–322. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PALOPOSKI, OUTI 2010: Suomentaminen, korjailu, toimittaminen. Esimerkkinä *Les Misérables* -romaanin suomennokset. – *Avain* 3/2010 s. 32–48.
- 2011: Tietokirjallisuuden suomentaminen. – Leena Immonen, Mari Pakkala-Weckström & Inkeri Vehmas-Lehto (toim.), *Kääntämisen tekstilajit ja tekstilajien kääntäminen* s. 51–66. Helsinki: Finn Lectura.
- (tulossa 2013): Sosiologisen kirjallisuuden suomennokset. – Outi Paloposki & H. K. Riikonen (toim.), *Suomennetun tietokirjallisuuden historia 1800-luvulta 2000-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PAUNONEN, HEIKKI 1994: Kielen normit ja kielen ohjailun normit. – *Tiede & edistys* 1/1994 s. 17–28.
- 1996: Suomen kielen ohjailun myytit ja stereotypiat. – *Virittäjä* 100 s. 544–555.
- PIEHL, AINO – RÄSÄNEN, MATTI – KANKAANPÄÄ, SALLI 2009: Kohti parempaa säädöskieltä. – *Kielikello* 2/2009 s. 19–22.
- PIETIKÄINEN, SARI – MÄNTYNEN, ANNE 2009: *Kurssi kohti diskursssia*. Tampere: Vastapaino.
- PIETILÄINEN, KIMMO 2009: Suomalaisesta tietokirjallisuudesta tuskin saadaan hyvää vientituotetta. – *HS* 22.11.2009 s. C11.
- 17.12.2010. Haastattelu *Vihreässä langassa* 50–52/2010 s. 10.
- PITKÄNEN-HEIKKILÄ, KAARINA 2010: Suomentaja normien ylläpitäjänä ja rakentajana. Johan Bäckvall ja Topeliuksen *Luonnon-kirjan* suomennosprosessi. – *Sanoista kirjakieliin. Juhlakirja Kaisa Häkkiselle 17. marraskuuta 2010* s. 81–95. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia = Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 259. Helsinki: Suomalais-Ugri-

- lainen Seura.
- PULKKINEN, PAAVO 1969: *Asiasuomen opas*. Viides, uudistettu painos. Helsinki: Otava.
- RINTALA, PÄIVI 1993: Suomen kirjakielen normeista. – *Sananjalka* 34 s. 47–67.
- 1998: Kielikäsitys ja kielenohjailu. – *Sananjalka* 40 s. 47–65.
- ROUHIKOSKI, ANU 2012: Asenteesta ja asennoitumisesta sosiolingvistiikassa. – *Virittäjä* 116 s. 470–478.
- SAARENPÄÄ, RIIKKA 2005: *Tarina valmiina peiton alla. Kustannustoimittaja ja kirjailija yhteistyössä*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- SAARIMAA, E. A. 1967: *Kielenopas*. Tarkistanut Paavo Pulkinen. Seitsemäs painos. Porvoo: WSOY.
- SAJAVAARA, PAULA 2000: Kielenohjailu. – Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh (toim.), *Kieli, diskurssi & yhteisö* s. 67–106. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylän yliopisto.
- SCHIEFFELIN, BAMBI B. – WOOLARD, KATHRYN A. – KROSKRITY, PAUL V. (toim.) 1998: *Language ideologies. Practice and theory*. New York: Oxford University Press.
- SCHÄFFNER, CHRISTINA 1998: The concept of norms in translation studies. – *Current Issues in Language & Society* 5 s. 1–9. http://isg.urv.es/library/papers/schaffner_norms.pdf. [Myös Christina Schäffner (toim.), *Translation and norms* s. 1–8. Clevedon: Multilingual Matters 1999.]
- SEPPÄ, TUOMAS 19.3.2010. Haastattelu *Helsingin Sanomissa* 19.3.2012 s. C7.
- SETÄLÄ, E. N. – NIEMINEN, KAARLO 1950: *Suomen kielen oppikirja*. Kuudes painos. Helsinki: Otava.
- SHORE, SUSANNA – MÄNTYNYNEN, ANNE 2006: Johdanto. – Anne Mäntynen, Susanna Shore & Anna Solin (toim.), *Genre – tekstilaji* s. 9–41. Tietolipas 213. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SOLIN, ANNA 2012: Genremuutos kieli-ideologisena prosessina. Normiristiriidat ja uuden genren kotouttaminen. – *Virittäjä* 116 s. 349–377.
- Suomen kielen tulevaisuus. Kielipoliittinen toimintaohjelma*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 2009.
- SVINHUFVUD, KIMMO 2011: Varovasti edeten ja taas perääntyen. Opponentin palautevuoron rakentuminen. – *Virittäjä* 115 s. 156–192.
- THOMAS, GEORGE 1991: *Linguistic purism*. London: Longman.
- TOURY, GIDEON 1995a: The nature and role of norms in translation. – Gideon Toury, *Descriptive translation studies and beyond* s. 53–69. Benjamins translation library 4. Amsterdam: John Benjamins. <http://www.tau.ac.il/~tourney/works/GT-Role-Norms.htm>. (7.5.2012).
- 1995b: Excursus C. A bilingual speaker becomes a translator. A tentative development model. – Gideon Toury, *Descriptive translation studies and beyond* s. 241–258. Amsterdam: Benjamins.
- 1998: A handful of paragraphs on 'translation' and 'norms'. – Christina Schäffner (toim.), *Translation and norms* s. 10–32. Clevedon: Multilingual Matters.
- VIERTOLA, VIRPI – MÄKINEN, OLLI 2008: Ohjeet Vaasan yliopiston julkaisusarjoihin kirjoittaville. Vaasan yliopiston julkaisuja, opetusjulkaisuja 57, pedagogiikka 1, opetus. Vaasa: Vaasan yliopisto. <http://www.uwasa.fi/midcom-serveattachmentguid-a0of7c2663c0281b-1693102db826b6a4/Julkaissuohje.pdf> (13.4.2011.)
- VILKUNA, MARIA 1989: *Free word order in Finnish. Its syntax and discourse functions*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- WOOLARD, KATHRYN A. 1998: Introduction. Language ideology as a field of inquiry. – Bambi

B. Schieffelin, Kathryn A. Woolard & Paul V. Kroskity (toim.), *Language ideologies. Practice and theory* s. 3–47. New York: Oxford University Press.

WOOLARD, KATHRYN A. – SCHIEFFELIN, BAMBI B. 1994: Language ideology. – *Annual Review of Anthropology* 23 s. 55–82.

SUMMARY

Language ideologies in practice: The construction of word-order norms in the translation process of non-fiction

The article discusses the translation of non-fiction from the perspective of research into norms and language ideologies. The premise is that norms and language ideologies are constructed in grass-root language practices. The material consists of academic non-fiction translation manuscripts, which have been corrected and annotated by editors, academic experts and translators. The analysis focuses on suggested changes and corrections regarding word order. The objective is to establish what kind of syntactical corrections are typical, and how these relate to ideas about word order in literature. In particular, these corrections are examined from the perspective of the norms of both language and translation.

The analysis demonstrates that such suggestions and comments are largely based on previously recognised standards of style and norms described in grammars. Through systematic repetition, the translation process also constructs new, grass-root stylistic standards. On the other hand, the boundary between stylistic and natural norms is blurred. In addition, the analysis suggests that the operational norms of translation may override language standards: the translation should, above all, correspond to the meaning of the original text.

Norms constructed and reproduced in the data are created in the language-ideological practices of the actors involved in the process. The different views of these actors and their orientation towards different norms imply and resonate previous language ideologies, but also create new, less recognisable language ideologies.

Furthermore, it is argued that language ideologies are both situational and historical, and that they – in different ways – constantly affect our language use and practices, as well as the values and meanings attached, for instance, to linguistic choices. In grass-root language practices, the contextual value and importance of language presents itself at any given time in what is perceived as good Finnish word order and significant linguistic choices. Finally, it is argued that the analysed choices represent more widely an index of good word order in Finnish non-fiction, and therefore also of good style. When choices are repetitive and display some degree of regularity, we may talk about

norms that are constructed through grass-root negotiation, and which are ultimately based on shared language ideologies. The very fact that standards are negotiated bears language-ideological significance and demonstrates the value and importance of language in the translation process of non-fiction.

Kieli-ideologiat käytännössä: Sanajärjestyksen normittuminen tietokirjojen suomennostyössä

Artikkelissa tarkastellaan tietokirjojen suomennostyötä normien ja kieli-ideologioiden tutkimuksen näkökulmasta. Lähtökohtana on ajatus normien ja kieli-ideologioiden rakentumisesta ruohonjuuritason kielellisessä toiminnassa. Aineistona on akateemisten tietokirjojen suomennoskäsikirjoituksia, joita ovat korjanneet ja kommentoineet kustannustoimittajat, akateemiset asiantuntijat ja itse suomentajat. Analyysin kohteena ovat käsikirjoitusten muutos- ja korjausehdotukset, joista keskitytään sanajärjestyksestä koskeviin ehdotuksiin. Artikkelissa selvitetään, millaiset sanajärjestykskorjaukset ovat tyypillisiä ja mikä on niiden suhde kirjallisuudessa esitettyihin ajatuksiin sanajärjestyksestä. Korjauksia pohditaan erityisesti kielen ja kääntämisen normien ja kieli-ideologioiden näkökulmasta.

Analyysissa käy ilmi, että korjausehdotuksia tehtäessä ja kommentoitaessa orientoitutaan aiemmin tunnettuihin tyylinormeihin ja kielioppienkin kuvaamiin luonnollisiin normeihin. Suomennosprosessissa rakentuu systemaattisen toistuvuuden kautta myös ruohonjuuritason tyylinormeja. Toisaalta raja tyyli- ja luonnollisen normin välillä on häilyvä. Lisäksi analyysi antaa viitteitä siitä, että kääntämisen toimintanormit saattavat ohittaa kielen normit: käännöksen tulee ennen kaikkea vastata alkutekstin merkityksiä.

Aineistossa rakentuvat ja uusintuvat normit syntyvät suomentajan, kustannustoitimittajan ja asiantuntijan kieli-ideologisesta toiminnasta. Eri näkemykset ja eri normeihin orientoituminen kantavat mukanaan ja kaiuttavat aiempia kieli-ideologioita, mutta rakentavat myös uusia, vaikeammin tunnistettavia kieli-ideologioita.

Artikkelissa osoitetaan, että kieli-ideologiat ovat sekä tilanteisia että historiallisia ja että ne vaikuttavat jatkuvasti eri tavoin kielenkäyttöömme ja toimintaamme sekä siihen, millaisia arvoja ja merkityksiä esimerkiksi kielellisiin valintoihin liitetään. Ruohonjuuritason kielellisessä toiminnassa kielen arvo ja merkitys käyttöyhteydessään näkyy orientoitumisena siihen, millainen suomen kielen sanajärjestys on hyvä ja mitkä ovat milloinkin merkittäviä kielellisiä valintoja. Artikkelissa käsitellyt valinnat indeksoivat laajemmin käsitystä hyvästä suomenkielisen tietokirjallisuuden sanajärjestyksestä ja siten tyylistä. Kun valinnat ovat toistuvia ja jokseenkin säännönmukaisia, voidaan puhua normeista, jotka rakentuvat ruohonjuuritason neuvottelun tuloksena ja jotka lopulta perustuvat yhteisiin kieli-ideologioihin. Jo se, että normeista neuvotel-

laan, on kieli-ideologisesti merkityksellistä ja osoittaa kielen arvoa ja merkitystä tietokirjojen suomennostyössä.

Kirjoittajan yhteystiedot (address):

Suomen kieli

PL 3

00014 Helsingin yliopisto

etunimi.sukunimi@helsinki.fi